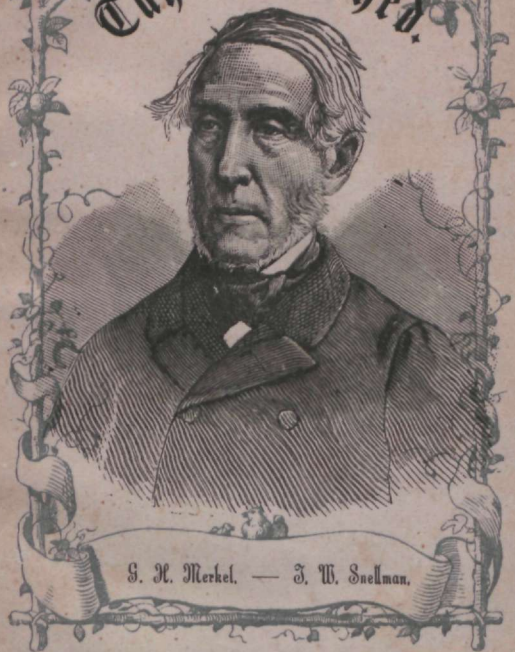

IV.

Eähtsad mehed.

Tartus.

Schnakenburg'i trükk ja kulu.

Sind 20 kop.

Tähtsad mehed.

~~~~~

Neljas anne.

G. S. Merkel. — J. W. Snellman.

Toimetanud

M. J. Eisen.

Tartus.

Schnakenburg'i trükk ja kulu.

1883.

Ennemuutõ

Zensuri poolest lubatud. — Tallinnas, 24. Detſbr. 1882.

Garlieb Sellwig Merkel.

Walgus on elul Walgus
on önn ja riikidel wägi.

Sagedaste kuuldaſſe meie ajal kaebduſi, nagu ei tahaks Geſtlaſed Saſklaſtega enam rahulikult ühe teiſe kõrwas elada ja nagu ei armastaſſ esimeſed wiimſeid ſugugi. Paneme tähendatud kaebduſi teraſemalt tähele, ſiis jaame peagi aru kätte, et need üleüldiſelt öeldud täieſte ilma põhjuſeta on. Meie näeme, et iga õige Geſtlane Saſklaſt ſüdamelt wõib armastada, kui ſee iſamaa ja rahwa kaſu taga nõuab ja nende heaks tööd teeb ning erakaſu mitte iſamaa kaſu ette ei kanna. Paraku tehaſſe aga meie päiwil üleüldiſe ja erakaſu wahel liig wäha wahet; neid ſegataſſe enamiste ühte katlaſſe kooku ja kantaſſe ſiis erakaſu üleüldiſe kaſu nimel turule wälja. Iſamaa tõſiſel pojal ei ole aga iialgi erakaſu ega

ühhe seisuse kasu eesotsas, waid kõigi seisuste kasu, isamaa üleüldine kasu. Igaüks, kes seda sihti kätte püüab saada, kes kõigist seisuse erakasudest hoolimata oma elu sellele sihile ohwerdab, see on suur; seda wõime õigusega õigeks isamaa pojaks nimetada. Niisuguse tähtsa isamaa taime wasta ei hoiata Gesticlane iialgi oma armastust tagasi ega pea oma auustamist warjul. Olgu ta Sakslane ehk Wenelane, Inglise ehk Prantslane, sest ei hooli Gesticlane midagi; rahwuse küsimine kaub siis Gesticlase silmas üleüldise kasu kõrwas koguni ära. Sakslane on Gesticlasele siis niisama armas ja kallid nagu kõige agaram Gesticlane. Saksa rahwa liikmed, nagu näituseks Garlieb Merkel seisawad auustamise poolest meie meelest sellesama järje peal, kus kõige kangelas Gesticlase rahwa soost wõitleja. Kes selle mehe kombel kohut isamaa ja rahwa wasta katsuwad täita, need saawad peagi rahwa poolt kõige suuremat armastust tunda.

Etsegu koidutäht talises taewas heledast hiilgab ja oma läiget pimedust peletades ja tema wõimust murdes tõuswale päikesele wasta läkitab, nii hiilgab Garlieb Merkeli

nimi meie maa ajaloos. Harwa on isamaa poega sünnitanud, kes tema poja nime nii täiel moodsul ära teeninud kui Garlieb Merkel. Tema oli esimene, kes oma kasu peale vaatamata awalikult oma wendade wasta wälja astus, neile kätte

Garlieb Sellwig Merkel.

näitas, kudas nad eksiteed kõndinud ja weelgi kõnniwad, ja nagu ränga wasaraga oma kirjadega nende südame tunnistuse pihta pörutades nõudis, et Gestlased ja Lätlased orjuse kütkest peawad peasema

ja wabaiks saama. Smekspanemise wääri-
lise julgusega toimetas ta oma tööd, kuni
wiimaks Wene keisri wägewa sõna abil
oma südame soowi täide nägi minewat ja
meie maale pika pimeduse järele walgust,
elu ja wabadust tagasi tulewat. Ehk küll
põlatud, wihatud ja taga kiusatud, ei jõud-
nud tema põlgajad wihtajad ja tagakiusajad
teda siiski tema ettewõtmistes eksitada, tema
jäi isamaale truuks ja ohwerdas temale ja ta
rahwaste elu parandamisele oma elu õnne.

Garlieb Hellwig Merkel sündis
21. Oktoobri kuu päewal 1769, sellsamal
aastal, mill mitmed kuulsad mehedki esimest
korda maailma walgust nägiwad, nagu Na-
poleon, Walter Skott, Wellington,
Aleksander von Humboldt j. n. e.
Tema isa oli jell ajal Lätimaal Poodi-
geri koguduse õpetaja, kuhu tema Riias-
tulnud. Seal oliwad isa Keini jõe äärest
sisse rännanud Saksa soost esiwanemad elu-
aset wõtnud. Waese terwise pärast pidi
isa enesele esmalt abilise wõtma ja pärast
koha koguni läest ära andma. Endise abi-
lise juures Wana-Peebalgi kirikumõisas
jai ta oma perekonnaga enesele uue korteri.
Siin elas ka noor Merkel oma esimesed
eluaastad. Tema terane meel ja mõistus

tegi teda kõikide meehest armsaks. Waewalt oli ta wiie aastaseks saanud, kui isa pojuse peale pööras ja temale tähti hakkas õpetama. Enne weel kui wõis arwata, olivad poisikesel tähed käes ja ta katsus sõnu juba kokku seada. Nelja nädala pärast luges noor Garlieb õige hästi. Wäga harwa wiis ta aias, ilma et temal raamat käes oleks olnud, kust ta suure himuga walmisid luges. Igauks, kes poisikest nägi, pidi tema tarka pead ja usinust kiitma.

Iseäranis äratastiwad elawalt lapse waimu õhtused jalutamised isa seltsis kauni Peebalgi järwe ääres. Neil käikidel seletas isa temale seda ehk teist loodusest, wõi jutustas ajaloolisi juhtumisi. Uute walmide puuduse pärast andis isa temale ajaloolise raamatu, kus kuulsatest meestest mitmesugusid lugusid jutustati; seda raamatut luges poisike suure hoolega ja laskis siis isa enesele loetud kuulsate meeste elu pikemalt seletada. Nimelt oli tema meele pärast Karl XII., kelle ettewõtmise waim ja wahwus teda waimustas. Isa käe kõrwas kõndides õppis poisike aega mööda isa käest ka natuke Ladina keelt. Siiski tundis isa pea ära, et ta pojale täielikku õpetust ei wõinud anda, mispärast ta kõige tulusamaks arwas pojusest Riiga kooli wiia.

Seitse aastat oli poisike wana, kui teda Riiga kirjutuse kooli wiidi, mis wanemate elukohast kakskümmend penikoormat kaugel oli. Kaunist näitlikust õpetusest, mis Garlieb isa käest saanud, ei olnud siin kõige vähematti märki näha, küll huugas aga kantsik alati koolitaja käes ja sundis lapsi masina wiisil õppima. Poisikese terane waim oleks siin wist peagi uniseks jäänud, kui ta õnneks poole aasta pärast sest piinapaigast ära ei oleks peasenud. Ta saadeti nüüd doomkooli ja temaga ühes tema kolm aastat wanem wend. Mida vähem noorel Merkelil kirjutuse koolis õppida olnud, seda usinamini tegi ta siin tööd. Djalt sündis see ka sellepärast, et wanem wend temast mööda ei peaseks.

Seesugune õppimine ei kestnud aga kaua. Baewalt oli Merkel 13 aastat wanaks saanud, kui surm ta isa siit ilmast ära kutsus. Ema ei jõudnud lapsi enam linnas koolitada, waid kutsus nad koju mõisa, mis isa wähi aega enne surma rentinud. Kolm wanemat wenda wõeti nõuuks teenistusesse panna, mida pea ka tehti. Noor Garlieb jäeti aga nii kauaks koju kunni ta suuremaks saaks.

Pois jäi emaga üksi mõisa. Tema esimene töö oli nüüd isa kaunis suurt raamatukogu käsile võtta ja sealt enesele aja viidet muretseda. Seal leidis ta hulga Ladina ja Prantsuse keeli raamatuid, mis isa iseäranis hea meelega lugenud. Tähtsamate kohtade peale oli isa kaks ja kolm kriipsu lehe ääre peale tõmmanud. Poisi südamel tõusis kange himu teada saada, mis kriipsutatud kohad tähendavad. Sõna sõnalt otsis ta kõik sõnaraamatust üles ja uuris nii kaua kunni aru kätte sai. Kauni kor-damineku pärast võttis pois jälle uued kohad käsile. Et tall muud midagi teha ei olnud, wiitis ta terwed päewad niisuguse tööga ära. Kui ta mõne aja sell kombel märgitud kohte ümber tõlkinud, sai ta aru, et ta teisiigi kohte üsna hästi mõistma oli õppinud. Nüüd ei olnud enam märgitud kohad, waid kirjad ise, mis teda lugemisele kihutasiwad. Pea oli ta juba nii kaugel, et ta Prantsuse keeli raamatuid lugedes enam sõnaraamatut ega grammatikat ei tarwitanud. Suure hoolega uuris ta nüüd Voltaire, Bayle ja Rousseau kirju, kelle rahwa walgustamise ja harimise mõtted teda suurel mõõdul waimustasiwad ja ta meelest koguni armsaks läksiwad. Need

teritafiwad tema waimu ning äratafiwad uurimisele ja tegewusele.

Isa suuri kirjutatud raamatuid lugedes tõusis poisil mõte kirjutama hakata. Esimast pani ta kõige kaunimad kohad Prantsuse keelest ümber ja katsus siis piibli üle armustust (fritikat) kirjutada, mis ometi loomise looga pooleli jäi. Selle eest wõttis ta aga paari Prantslase kirjad käsile ja otsis nende sees wigasid ülesse.

Kaks üks pool aastat kestis niisuguste kuulsate meeste kirjade uurimine ja armustuste kirjutamine. See oli poisi igapäewane töö; selle juures istus ta hommitust õhtuni. Siin tutvustas ta ennast kõige kuulsamate kirjanikkudega ja pani oma armustuse tööle kindla aluse, kelle peale ta hiljem julgeste edasi wõis ehitada ja kirjanduse põllul wõitlemist alustada, aga sai teistest inimestest eemal olles kaunis kareda ja ühepoolise loomu, mis temal sõpru saamisel alati tülikis ees oli.

Kes teab, mis kahju niisugune üksik olek Merkeli loomule weel oleks teinud, kui mitte iseäraline juhtumine wahela ei oleks tulnud. Puudus sundis ema iga asja üles otsima, kust raha sai. Sell kombel pidi ta raamatukogu puuduse ohwriks langema ja

Merkel omast kõige kallimast warandusest lahkuma. Ilma raamatuteta läks temal aeg igawaks ja ta igatses nüüd kõigest südamest Riiga tagasi. Tema soowil polnud kaua täitmist tarwis oodata; peagi peasis ta jälle Riiga ja koguni doomkooli. Teiste koolipoistega ei wõinud tema suuremat sõbrustada; neil oli Prantsuse ja Inglise kuulsate kirjanikkude mõtte maailm tundmata; tema waim otsis küpsemat toitu kui seltsimeeste wäheldased teadmised seda kaugeltki jaksasiwad pakkuda.

Seegi kooli aeg ei kestnud kaua. Emal ei olnud lootust poega wõerale maale suures kooli peale saata; ta sündis poega sellepärast enesele kohta otsima. Merkel oli 17 aastat wanaks saanud. Ühe sugulase abiga sai ta kohtus kirjutaja koha. Aga juba mõne nädala pärast oli Merkeli himu sest täis. Ei ta polnud kuigi kaua ametis, kui enese juba teenistusest lahti wõttis. Tema suureks rõõmuks oli wend wähe ajal odawa hinnaga suure wõera keele raamatukogu ostnud, kus kõik kuulsad Prantsuse, Inglise ja Itaalia kirjatööd sees oliwad. Neid hakkas ta nüüd jälle suure hoolega uurima.

Nii uurides ja lugedes tuli tall korraga nõuu näitemängijaks heita. Riias ei taht-

nud ta oma sugulaste pärast näitelawale astuda; ta ootas nii kaua kunni näitemängijad Miitawi läksiwad ja läks siis nendega kaasa. Aga nii pea kui ta näitemängijate sifemist elu paremini tundma õppis, mis wäljast poolt nii hiilgaw, oli ta himu otsas; ta jättis näitelawa jumalaga ja ruttas Riiga tagasi.

Riias elas ta nüüd jälle oma käe peal ja tutwustas ennast mitme tubli mehega, kes temale nõuu andsiwad kirjatoöd tegema hakata. Tema täitis seda soowi ja andis siis walmis tehtud töö ühe sõbra kätte. See näitas kirjatoöd oma tuttawatele, kell see wäga meele pärast oli. Nemad soovisiwad, et noormees peaks studeerima ja selle wasta walmistamiseks enesele kodukoolmeistri koha wõtma. Üks seesugune koht oli parajalt saada. Merkel wõttis koha wasta ja läks nüüd maale ühte kirikumõisa, kus tall kolmele lapsele õpetust oli anda. Esiotsa, kus ta õpetuses mitmesugusid puudusi leidis, katjus ta oma teadusi laiendada ja seda täielikult kätte õppida, mida ta õpetas. Alles siis, kui ta oma õpetuswalda täieste walitses, algas ta jälle mõttetarkade kirjade uurimist. Siiski ei olnud ta ses tükis enam nii õnnelik kui enne. Kirikuõpetaja raamatukogu ei olnud suur; lühikese ajaga oli

see põhjani läbi loetud ja noore mehe uurimine otsas.

Mida vähem ta nüüd wõerast mõttewalda tundma wõis saada, seda enam sundis ta oma mõttewalda tegewusele. Uueste harkas ta jälle kirjatööd tegema, ühel hoobil aga ka talurahwa elu tähele panema. Wabaduse ja rahwa waimu walgustamise mõtted, mis ta oma mõõduks wõttis, ei pääsinud sugugi meie maa eluga kokku. Ta ei leidnud siin mitte pindagi, kuhu neid oleks istutanud; nende kaswatamisest ja tõekstegemisest ei wõinud juttugi olla. Niisama suurt poliitikalist wabadust ja rahwa waimu walgustamist kui nooremehe eeskujud Prantsuse ja Inglise kirjanikud nõudsiwad, niisama suurt poliitikalist orjapõlwe ja pimedust awaldasiwad tema ümberkaudsed kohad ja rahwas. Walgustamise mõtte ja meie poliitikalise elu wahel oli niisama suur wahel nagu tule ja wee wahel. Kõik see pani noort meest sügawaste mõtlemata ja asja põhjani läbi arwama, kui ka head nõuu otsima, kudas niisugust wahet iha ja tõsiduse wahel kauda ja wabaduse ning walgustamise mõtteid tõeks teha.

Sellamal mõõdul kui noormees sügawamale rahwa elu sisse tungis ja rahwa

wisetsufest ja hädast täielikumalt aru sai, sellisamal mõõdul kaswis temal waimustus asja kohta ja kihutas teda taga elawalt kätt eluparandamise külge panema. Nii sündis siis ka tema esimene laul „Pärisorja kaebdus“ üksnes sest tundest. Wägewate sõnadega kujutab ta ses laulus rahwa häda ja wiletust. Hiljem aru saades, et luuletuskunsti orjuse waenlasteks ega wabaduse kiitjaks ei wõi teha, kirjutas ta muidki luuletusi nagu „Katse laulukunsti kohta“, mis Horatiuse Ars poetica ja Pope Essay on Criticism'i nimeliste laulutööde uurimise wili oli.

1793 aasta hakatuses wõttis Merkel enese kodukoolmeistri ametist lahti ja läks Riiga tagasi. Pea nägi ta aga ära, et ta wõeriti teinud. Studeerima minna ta weel ei wõinud ja Riias ei olnud tall midagi teha. Ühe sõbra sobitamise peale heitis ta kohtufirjutajaks, aga see amet oli tall nii wasta meelt, et juba paari nädala pärast kohtufirjad kohtufirjad lastis olla ja neid enam waatama ei läinud. Ilma mingisuguse tööta wiitis ta nüüd Riias aega.

Suure rõõmuga lahkus ta linnast, kui talle üheksa kuu pärast maal ühe mõisniku juures jälle kodukoolmeistri kohta pakuti.

Sügifel läks Merkel neljat korda maale elama ja heitis teist korda laste õpetajaks. Tema peremees oli wali mõisnik ja muidu ka kaareda loomuga, nii et temal peaaegu keegi võeraks ei käinud. Seda rohkem võis Merkel sellepärast rahwa elu ja olu tähele panna, mis ta juba ammu oma uurimise aineks teinud.

Enne weel kui Merkel Riiaist uue kodukoolmeistri koha peale läks, oli ta ühel õhtul mitme sõbraga koos, kes palju rahwa hirmsast orjapõlwest ja suurest wiletsusest rääkisivad. Arwamise peale, et kui orjapõlwe hirmus häda raamatutes awalikuks saaks, wist asi paraneks, wöttis Merkel nõuuks kätt tööle panna ja raamatut walmistama hakata. Selle nõuu kordasaatmiseks andis tema maal elu head materjali. Ses mõisas, kus Merkel elas, ei olnud rahwa põli just liig wilets, aga seda hirmsamat lugu nägi ta naabriwallas. Seal oliwad inimesed enne üsna jõukad olnud, aga mõisniku läbi nii juure häda sisse sattunud, et enam kui pooled ära põgenesiwad. Naabri mõisniku juures oli üks noor Prantslane kodukoolmeistriks, kellega Merkel ennast pea sõbraks tegi. Nii pea kui ta oma kirjatöö jauts rahwa häda ja hirmsa orjapõlwe kohta

teadusi ja materjali tarvitas, sõitis ta sõbra juurde ja käänas jutu ilma oma nõuu avaldamata orjuse peale, kellest ta siis mõndagi uudist jälle kuulis.

Nii kirjutas Merkel ilma kellegi teadmata hoolsa uurimise ja kokkuseadmise järele raamatu valmis, kellele ta järgmise nime panni: „**Vätlasted**, iseäranis Eiiwi maal filosoofia aastasaja lõpul.“ Tema kõneleb seal küll Vätlastest, aga ütleb ise, et see kõik ta Gestlaste kohta käib. Et tall näitused ümberkaudusest Läti elust kerged saada, Eesti elust aga kaugel oliwad, tarvitas ta liht viisil esimesi, mispärast siis ta ka raamatule „**Vätlasted**“ nimeks pani.

Mis kuuesaja aasta sees ei olnud sündinud, pidi nüüd sündima. Pärisorjus pidi „**Vätlastes**“ esimest korda awalikku waenusealt kuulma. Prantsuse mõttetarkade awalduste peale toetades, poliitikalise wabaduse kui ka rahwa waimu walgustamise eest wõideldes ja sest seisukohast otsust andes mõistis ta pärisorjuse ilma armuta hukka ja nõudis Vätlastele ja Gestlastele wabadust. Kõigel orjapõlwe ajal ei olnud ükski enne seda weel awalikult ja nii wabalt rahwa piinamise wasta julgenud rääkida kui Merkel. Si

olnud lugu sugugi paranenud, aga sellest ta ei hoolinud; tema tahtis rada raiuda ja teed juhutada. Kuulmata julgusega laitis ta kõiki, mis iganes laiduwäärt; ei leidnud mõisnikud ega kohtud tema ees armu. „Ilma armuta, ilma halastuseta pidin ma rääkima,“ ütleb Merkel ise „Eätlaste“ eeskõnes, „kui ma mitte ilma asjata ei pidanud rääkima, kui ohwer, mis ma isamaale toon, mitte täieste kaduma ei pea minema.“ Glawalt ja waimustawalt kujutas tema rahwa häda piltisid ja osawa kõnejooksuga pani ta oma õigeid nõudmisi ette. Üksnes tõsisid teadusi olen ma nimetanud,“ tähendab Merkel ise; „oma raamatuga wõiksin ma maailma kohtumõistja ette minna ja ütelda: Mõista kohut! Ma wõisin eksida, aga meelega ei läinud ma mitte eksiteele. Ma olen lood ja tead- ted sagedaste käredeal kombel ette kannud, olen sagedaste nagu tuluke miljonite waeeste wendade eest põlenud.“

Mill wiisil Merkel kirjutab, sest paneme siia mõne näituse üles: „Meie ajal, kus koguni uhke Inglise neegriorjadele wabadust ja kodanikkude õigust püüab anda, on weel Euroopas terwed rahwad, keda wabaduse ega elupüüdmiste wäärilisteks ei arwata, kes kõige waljema orjapõlwe piitsa

all wingerdawad, kes oma wabade isade haua! orjapõlwe ahelaid kõlistawad, kes oma põlbu neile igaweste wõera inimese soo ka- fufis kunnawad ja neid rikkaks teewad, kuna nad ise aga peaaegu nälja käes hinge hei- dawad. Ja kes rõhub neid maha? Würs- tid? Ei! Nende kaaskodanikud! Mõisnikkude ahnusele ohwerdatud seisawad Gestlased ja Lät- lased nagu nullid rahwaste ridades, kunni nad ükskord ka oma õigusi tule ja mõõgaga ja rõhujatega werega tunnistawad." . . . . .

„Minu nõuu on üksnes erapooletult Lätlase elu kujutada. Ilma et ma mõisnik ehk Lätlane oleksin, olen ma kahetja aastat mõisniku soo seltsis elanud, aga iga päew on mull ka wõimalik olnud wiletjaks teh- tud Lätlase pärast haledat meelt tunda. Isa- maa armastus on minu kutse ja tõsiduse armastus minu püüd." . . . . .

Kui Merkel rahwa hirmust häda ja wiletjat põlwe igale lugejale selgeste küll kätte näidanud ja arwamata hulga näitusi selle tarwis elust toonud, lõpetab ta järg- miste sõnadega: „Teie auusamad iga rahwa seas! Tõstke oma healt minuga. Urge otsige mitte enam neid, kelle pärast haledat meelt tunnete, teine pool merd! Waadake siin Eü- roopa maal teie oma naabruses on rahwad,

kes õnnetumad kui Afrika neegrid, keda ahnus Ameerikasje wedanud. Mõttetarkus ja inimese armastus astusiwad nende eest wälja ja nende elupõli paranes. Olgu siis, mõtetargad, inimese sõbrad! Ühendage endid ja ütelge Euroopagi rõhujatele, et nende teud põlastamise wäärt. Ütelge seda waljuSte, ärge wäsiGe ära ütlemast, et oma wenna maharõhuja ise madalama järje peal seisab kui kõige kurjem elajas. TunniStage ahnuSele üles, et teie oma kasu ja laste õnn nõuab inimlikud olla. Wiimaks peab teid kuuldama ja rõhuja waim hirmsa häbiga pörguSse tagasi pögenema."

"Mina panen töö käest, panen inimeste filmade ette, tunnistuseks hirmsa kohtu tarwis, mida hiljem ehk warem tulewik minu isamaa rõhujate waSta algab. Tema mõistku kohtu! — Tema mõistab ford kohtu! WäriSege wendade rõhujad! Hirmsaste mõistab ta kohtu — pea!" . . .

Baewalt oli Merkel raamatu kirjutamise lõpetanud, kui tall ka warsti nõuu tõusis kodukoolmeistri ametit maha jätta ja Saksa maale minna. Meie maal oli trüffijaid weel wäga wähe ja nende seast ei julgenud keegi niisugust „hirmust raamatut," nagu Merkel seda kirjutanud, trüffida wõtta. Saksa-

maal oli üksnes võimalik raamatut trükkida lasta ja Geestlaste ning Pöetlaste kasuks awalikult rääkida. Esimese laewaga, mis kewadel 1796 Riiaist Saksa maale purjutas, sõitis Merkel kaasa. Ta oli kuulda saanud, et sügise Riias mõisnikkude kokkutulek ära peetakse ja tahtis raamatu seks ajaks walmis lasta trükkida. See oli, et ta ruttas. Mõni kuu hiljem suri keiserinna Katarina. Keiser Paul keelas Wene alamatele kowaste ära wõerale maale minna, kutsus wõeral maal olejad Wene alamad tagasi ja pani sealt toodawad raamatud kowa läbiwaatamise alla. Oleks Merkel wähe weel oma teekonnaga wiiwitanud, siis ei oleks ta enam sugugi wõerale maale peasenud ja ta raamatut ei oleks kas sugugi trükitud ehk kui oleks trükitud, ometi ualgi meie maale jõudnud, et siin maa pärisrahwaste põlwe parandamiseks tööd teha.

Kõige esmalt läks ta Leipzigi, kus ta tohtri ametit hakkas õppima. Silma ajawiidmata otsis ta raamatule trükikulufandja, keda suures raamatukaupluse linnas raske ei olnud leida. Merkeli tingimine oli, et raamat pea trükitakse, mis ka tõeste sündis. Weel selljamal juul (1796) ilmusiwad „Pöetlased.“

Otsata suur oli kihin ja kahin, mis raamat sünnitas. Saksa maal, iseäranis aga meie maal räägiti igal pool „Lätlastest“. Kõik, nimelt mõisnikud, olivad hirmsaste ehmatanud, kui nii awalikku otsust oma tegude ja rahwa häda üle kuulsiwad. Merkeli nimi oli kõikide suus: Saksa maal kii- deti teda taewani, meie maal kisti tema nimi maha soppa auku. Lätlased ja Merkel olivad korruga kuulsaks saanud. Merkeli lootus oli, ja nii arwasiwad ka teised, et raamat õige pea Gestlaste ja Lätlaste elule fergitust saadab. Uga see kaunis lootus ei läinud täide. Suureks õnnetuseks suri keiserinna Katarina, kes rahwa õnne ja parema põlwe eest nii hellalt hoolt kandis, enne weel kui Merkeli raamat tema kätte jõudis, ja Wene riigi auujärjele astus keiser Paul, kelle walitsuse all elu ja olu endid hoopis teiseks muutiswad.

Merkel arwas ise ette ära, et „Lätlased“ tema tagasimineku Eiiwi maale hoopis kinni panewad. Selle peale sagedaste mõteldes kujutas ta enesele waimusilma ette, kuidas keegi muu koju lähäb ja walmistas nii mõtteid pa- beri peale pannes „Kojumineku isamaale.“

Leipzigigi elu oli liig kallis ja ei olnud muidu ka Merkeli meele pärast; sellepärast

asus ta weel jellfamal sügisel Leipzigist Zeenasje elama ja studeerima. Aga siiaigi ei jäänud Merkel kauaks paigale. Talwe wiitis ta osalt õppides, osalt kirjatööd tehes Zeenas ära, aga siis oli himu juba ka Zeenast täis. Küll leidis ta siin kui ka Leipzigis tähtsamate meeste hulgas häid sõpru, sest tema „Lätlased“ oliwad tähtsamate meeste üksed igal pool temale lahti teinud, aga siiski ei hoidnud see teda kinni. Weimarisje tõttas ta edasi, kus selleaegseid kõige kuulsamaid Saksa kirjamehi, nagu Göthe, Wieland, Herder j. n. e. paljugi elas. Wiimsega sai ta edespidi suureks sõbraks.

Weimaris wiibis Merkel lühikese aja. Tema tahtis teenistusse heita. Kõõmsa meelega oli ta walmis Daani maale minema, kui Daani minister grahw Schimmelmann temale erakirjutaja koha pakkus. Seda kohta arwati nii tähtjaks, et mitmel Saksa suuremal kirjamehel sellepärast Merkeli peale kade meel oli.

Et küll Merkel Kopenhagenis Schimmelmanni teenistuses, kus ta ministri majas asus ja ministri parem käsi oli, väga head põlwe elas, ei pidanud tema seda teenistust ometi kuigi kaua kinni. Tema rahutu waim armastas wabadust ega wõinud teise käsu-

alune olla. Tuba kuue nädala pärast wõttis Merkel enese ministri juurest teenistusest lahti ja ruttas Weimari tagasi.

Mitte teiste teenistuses, ei, oma käe peal tahtis Merkel wabalt elada. Ta wõttis nüüd nõuiks Saksa maad ja Saksa kirjandust tubliste tundma õppida, kirjatöodes ennast weel harjutada ja siis awalikult tõsi-
duse ja õiguse eest wõitlemist alustada. Selle ettevõtmise kordasaatmiseks kirjutas ta hulga vähemaid kirju, aga ka suurema tähtsa „Eiwiima muinasaja“, kelles ta uueste rahwa wiletjust ja häda elawate wärwidega kujutas. Mitmes teises vähemasti kirjas wõitles ta wapraste orjapõlwe wasta ja nõudis wabadust.

Nii tööd tehes ja ennast suurema wõitlemise wasta walmistades arwas Merkel wiimaks paraja aja käes olewat, kus awalikult wälja wõis astuda. Ta asus 1799 Berliini elama ja algas siin oma tööd. Saksa kirjanduses oli wiimisel ajal umbrohtu wäga rohkestes hakanud kasvama ja umbrohu kasvatajad ise oliwad kõik ajalehed ja wõitlemise kohad oma kätte kiskunud, nii et peaaegu kudagi wiisi nende kallale ei wõinud saada. Nemad mõistsiwad oma ajalehtedes küll kohut, aga üksnes selle järele, kudas

nende oma kasu seda nõudis. Dige otsust kirjanduse kohta mõis väga aruldasel korral kuulda. Kõik see sundis Merkeli kätt töö külge panema ja kirjanduse põllule tõe eest sõdima minema.

1800 ajutas Merkel kirjandliku kuulehe, nimega „Kirjad ühe naesterahwa kätte,“ kelles ta kirjaniku tähtsusest ja suurusest hoolimata kõiki laitis, mis iganes laidu väärt. Niisama julgeste nagu ta enne meie mõisnikkudele tött kuulutanud, nii kuulutas ta seda nüüd Saksa kirjanikkudele nende kirjatöödele. Suur oli waimustus sell ajal Saksa rahwal Schilleri ja Göthe kohta. Merkel aga ei hoolinud sest midagi, waid wöttis needki nii hästi kirjaga kui sõnaga käsile ja näitas neile nende puudusi. Nimelt oli Göthe, kelle üle Merkelil palju ütlemist oli ja kes tema käest palju tött kuulda pidi saama. „Purpuri kuue sees olla Göthe palja jalu käinud,“ tähendas Merkel kuulsa kirjaniku kohta. Göthe laitmist pidasiwad Merkeli wastased andeks andmata teuks; kui nad iial Merkeli laimata tahtsiwad, siis oli nende esimene tunnistus: „Ta on koguni Göthe kallale tunginud!“

Merkeli „Kirjad“ leidsiwad palju lugi-
jaid, aga töiwad temale ka otsata palju

waenlasi. Meist ei hoolinud ta küll midagi ja ta oleks „Kirju“ nende pärast weel edasi kirjutanud, aga muud põhjused sundiswad teda seda tööd järele jätma. Peale selle oli üks Berlini ajalehe toimetaja teda oma abiliseks palunud ja ta seks heitnud.

Sellamal ajal pani Merkel oma „Wanema Imanta“*) felle kirjutust ta Liivi maal juba alustanud, trükki. Sell muinasjutul on ajalooline tähendus. Merkel pühendas tema Wene keisrile Aleksander I^{le}, kes wahe ajal Wene trooni peale saanud. Keiser luges raamatu hoolega läbi, mõtles lugu järele, nägi ära, et rahwal meie maal tõeste häda oli ja andis sellepärast käsu talurahwa elujärke meie maal parandada, mis keiserliku nõudmise peale 1804 tõestegi sündis. Wanema Imanta hüüdmist surma minnes: „Peastja, ma usun su sisse,“ wõeti kuulda ja riigi walitsuse ettepaneku peale täideti mitmeidki Merkeli „Lätlaste“ nõudmisi Eesti ja Läti rahwa kasuks.

*) Wäga kahju, et „Wanem Imanta“ siia maale Eesti keeles weel ei ole ilmunud, nii et suurem jagu Eesti lasti temast midagi ei tea. Saksa keele lugejad leiwad „Wanema Imanta“ tubli Lätlase G. Waldemari „Vaterländisches und Gemeinnütziges“ seest, trükitud Moskwas 1871, kus ta Merkeli elust kõneldas. Loota on ometi, et ehk Imanta pea Eesti keeleski ilmub.

Pea tuli Merkelil nõuu jälle ise ajalehte wälja anda. Ta wöttis enese wõera ajalehe toimetaja abiliseft lahti ja saatis uue ajalehe „Tõtt ja nalja“ maailma. Kui warsti selle järele kuulus kirjamees Kotzebue, kes hilja aegu uut ajalehte „Zulgemeelne“ toimetama hakanud ja üksi toimetamisega korda ei saanud, abi palus, ühendas Merkel oma „Tõtt ja nalja“ Kotzebue „Zulgemeelsega“ ja andis ühendatud lehele nüüd järgmise nime: Zulgemeelne ehk Tõtt ja nalja“. Esiotsa oli uus leht enam kirjanduse kui politika leht. Merkel ise wöttis Saksa politikast haktuses wähä osa. Kui aga aastal 1805 sõjast Wene ja Preisimaa wahel hakati kõnema, ei wõinud Merkel enam politikalistest küsimustest pealt waadates mööda minna. Smeks pannes nägi ta, kudas Prantsuse wõimus laiale lagunes, kudas Napoleon kirjamehi üksnes oma tahtmise järele laskis kirjutada ning enesest kiidulaulu laulda ja kudas Saksa maal, mis suuremalt jault juba Prantslaste kätte sattunud, Saksa lehed Prantsuse pilli puhusiwad. See oli Merkele meelest liig. Merkel, kelle ülem siht wabadus ja waimu walgustus oli, pidi nüüd nägema, kudas üks rahwas teise järele Na-

poleoni poolest alla heideti ja kudas edene-
 mine finni pandi. Nii suur wõimus kui
 Napoleonil Saksa maal ka oli, wõttis Mer-
 kel hädaohust lugu pidamata ometi nõuiks
 uut üsna politikalist ajalehte „Pealtwaa-
 taja“ wälja anda, kelles ta kõik oma jõudu
 politikaliste asjade seletuseks wõis tarwitada.
 Siiski ei olnud see ettewõtmine üsna kerge
 korda saata. Senni aga kui uus leht weel
 elus ei olnud, katsus ta „Zulgemeelse“ sees
 uue ajalehe waimu näidata. Suure jul-
 gusega ja käredate sõnadega tungis ta Na-
 poleoni kallale ja andis talle nii kangeste
 walu kui see seda enne iialgi ei olnud näi-
 nud. Kihwti ja sappi walas ta wabaduse
 waenlase wasta wälja ja nimetas teda kõige
 rumalamate nimedega. Südamelikult hüü-
 dis ta Saksa rahwast wabaduse waenlase
 wasta sõtta, aga neid hüüu heali kuulutas
 ta suuremalt osalt kurtidele kõrwadele. Ehk
 küll igamees selgeste ära nägi, mis Napo-
 leon suurema jau Saksa würostidega teinud,
 waadati Preisi maal rahulikult pealt ja ei
 pandud Merkeli sõnu tähelegi. Ülemad ja
 alamad lootsiwad Friedrich II. wägewuse ja
 selleaegse sõjawäe wahwuse peale, aga see
 oli ammu kadunud; selleaegne sõjawägi oli
 weel Friedrich II. aegse wäe wari.

Enne kui Preislasjed mõtlesiwad, oli Napoleon Preisi sõjawägede peale wõidu saanud ja ruttas Berlini poole. Tahtis Merkel eluga peaseda, siis pidi ta ilma aja wiitmata põgenema. Napoleonil oliwad Merkeli teatused ja pilkamisjed wäga hästi teada. Seda arwas Merkel ise ka ja tõttas sellepärast sedamaid Stettini, kust ta Preisi ministri eest leidis. Sellele pani ta oma uue ajalehe nõuu ette ja palus luba terwet Saksa rahwast waenlaste wasta wälja kutsuda. Tema palwe jäi aga kuulmata.

Et Merkel oma elu poolest Prantslaste pärast Saksa maal enam julge ei olnud, tuli ta Wene maale, kust ta kümme aastat ära olnud. Tundmata noore mehena oli ta Saksamaale sõitnud oma Lätlasti trükkida lastma ja jõudis nüüd kuulsana kirjaniikuna tagasi. Niias algas ta jälle oma ajalehelist tööd: siin ilmusiwad tema „Sulgemeelse lisalehed.“ Need näitawad täielikku politikalist wärwi ja wõtsiwad uueste Napoleoni käpile. Mitte üksnes meie maal, waid ka Saksa maal leidsiwad nad palju sõpru ja lahket wastawõtmist. Kui aga Wene ja Prantsuse maa wahel hiljem sõbruse seadust tehti, pidi Merkel waenu Napoleoni wasta seisma jätma ja wagusi

Prantsuse politikat pealt vaatama. Alles hiljem saadi tema auusast wõitlemisest Preisi asja eest Preisi maal aru; juba oliwad Prantslased Preisi maal peremehed, kui Preisi kuninganna Luise kirjalikult Merkeli tänas tema julguse ja truuduse eest ja teda Saksa maa „wiimsiks healeks“ nimetas.

Wene-Prantsuse sõbruse seaduse pärast ei arwanud Merkel heaks „Eisalehti“ kauem wälja anda; nende asemel asutas ta aga uue enne mõeldud poliitikalise lehe „Pealtwaataja“, kelles ta nüüd rahu ajal koduste wastaste ja meie maa wiletja elu wasta wõitlemist alustas ja rahwa õiguste eest sõdis. Kui aga sõda Wene ja Prantsuse wahel 1812 lahti peasis, oli Merkel esimene mees jälle Napoleonile pihta andma. Warsti ilmus „kutsukiri rahwaste kätte,“ mis Karamsin Wene keeldegi ümber pani ja mis rahwaid awalikult waenlaste wasta sõtta hüüdis. Napoleoni wiha oli põhjatu. Sedamaid saatis ta sõjawäe salga Deykini mõisa Merkeli kinni wõtma. Nimetatud mõisa oli Merkel enesele ostnud ja sinna elama asunud. Prantslaste Riia lähedale jõudmist kuuldes arwas Merkel ette ära, et head lugu ei tule, ja põgenes Tartu. Tühjalt pidiwad kinnipüüdjad Deykinist tagasi

minema. Veel teise korra saatis Napoleon neid kardetawat ajalehe toimetajat otsima, kes juba kahelja aastat hirmsaste temale walu annud. Teinegi käik oli niisama tühine kui esimene.

Kui Napoleon Moskwaft põgenes, oli Merkel jälle aegsaste platsis ja kihutas „Pealtwaatajas“ rahwast Napoleoni wasta. Tema uus, tuline „Kutse rahwastele“ pandi Wene ja Läti keelde ümber. Mis ta mõnda aastat kurtidele kõrwadele kuulutanud, sündis nüüd: Wene ja Preisi rahwas astus rõhujate wasta wälja ja peastis ennast Prantseuse ikke alt lahti.

25 aastat toimetas Merkel „Pealtwaatajat“, mis esmalt nädalaleht oli, hiljem aga päewaleheks muudeti, ja andis siis teiste kätte. Tubli politikaline seisukoht ja õiguse eest wõitlemine tõi lehele rohkestes lugijaid, aga ka rohkestes wastasid, nimelt Lätlaste ja Gestlaste kajuks rääkimise pärast. Merkel oli ka esimene, kes „Pealtwaatajas“ oma toimetamise ajal Greeklaste hädaheali tähele pani, nende eest wälja astus ja Türklaste wasta sõtta kutsus.

Merkeli „Lätlased“ ja „Wanem Iman-ta“ kui ka veel mõned muud kirjad oliwad meie maa rahwaste häda maailma ees awa-

likuks teinud ja keisri Aleksander I. rahwa wiletsust tähele panema sundinud. Ika selgemini sai keiser aru, et walitsuse hakatusel korda saadetud Gesti ja Lāti rahwa elu parandamisest weel küll ei olnud, waid et rahwale täielikku wabadust tarwis anda. 8. Jaanuaril 1817 tuli Gesti maal ja 26. Märtsil 1819 Liiwi maal see õnnelik tund, mis Merkel nii kaua pärisorjapõlwe köidetud rahwastele igatsenud: orjakütked langesiwad ja wabaduse ingel lautas oma tiibu Gestlaste ja Lätlaste peale wälja. See rõõmus juhtumine ja otsata kiituse wäart armuand sundis Merkeli uueste Gestlaste ja Lätlaste üle kirjutama. Suureks priiusepiduks, mis 6. Jaanuaril 1820 wäga tore- dal kombel pühitseti, kirjutas Merkel „Wabad Lätlased ja Gestlased,“ kelles ta asjalikult Gestlaste ja Lätlaste pärisorjusesse langemisest, orjapõlwe ja wabakslaslmisewasta walmistamisest kui ka wabakslaslmisest kõneles.

Seitse aastat hiljem wöttis ta „Kuura, Liiwi ja Gesti maa lehe“ toimetamise oma hooleks. Uueste astus ta awalikult tõe ja õiguse eest wälja. Tema tegi oma kohuseks kõiki meie maasse puutuwaid asju läbi rääkida ja andis ilma kartuseta kõiki teada, mis ta iganes laiduwäärt nägi.

Kui ka Gesticlased ja Pätlased wabaks lastud, puutus tall ometi igal sammul weel puudusi silma, mis parandamist nõudsiwad. Ihulik wabadus oli rahwastele küll osaks saanud, aga waim seisib weel rumaluse paelus kinni. Waimu walgustamise muretsemise eest wõitles ta nüüd hoolega ja näitas kätte, kudas ihulik wabadus ilma waimu walgustuseta midagi ei maksa ega weel õiget elu ei anna. „Walgus on elu! Walgus on õnn ja riikidel wägi!“ see oli tema märgusõna ettewõtmistes ja selle märgusõna lipu all wõitles tema kunni wiimaks riigiwalitsus 1838 tema lehe kinni pani. Sest saadik ei olnud enam Saksa keelelist rahwuslikku ajalehte meie maal. Enam kui nelikümmend aastat pidiwad mööda minema, enne kui Gesticlased ja Pätlased enestele Tallinnas 1882 uue rahwusliku, nende õiguste eest kostja ja wõitleja ajalehe „Heimathi“ saiwad.

Rohke kirjatoõ kõrwal, kellest wiimisel ajal kõige tähtsamad tema „Elu kujutused“ oliwad, mida tema kõige paremate kirjade sekka arwatakse, oli Merkeli kõige lõbusam amet Ladina ja Greeka kirjanikkude raamatute lugemine ja laste kaswatamine, kellele ta ise ainuüksi õpetust jagas, ning

wiimaks ta põllutöö, kus ta mitmesuguse uuendusega teistelegi head eesmärki andis. Peaaegu elu otsani oli Merkelil terane mõistus, osaw julg ja tulukeste wiha kõige ülekohtu tegemise ja wale wasta. Sigust ja tõtt, seda armastas ta alati ja sõdis selle eest.

Kolm aastat enne surma tuli temale rabandus, mis ta filmawalguft kustus ja ta parema käe halwas. Küll ootaswad tema lapsed ja sugulased weel paranemist, aga paranemise asemel läks lugu ennem pahemaks, kunni surm ta 17. Aprilli kuu päewal 1850 Deptini mõisas siit ilmaft ära kutsus ja kõiki auusaid ja truuid isamaa poegi raskestele leinama pani.

Eht küll Saksa walitsus seitse sada aastat meie maal kestnud, ei ole Sakslaste hulgast enne ega pärast enam niisugust meest wälja tulnud kui Garlieb Merkel. Seisusest ja rahwusest lugu pidamata on ta wõidelnud õiguse, tõsiduse, pärisorjuse kautamise ja waimuwalgustamise eest, wõidelnud elu otsani. Küll teadis ta seda wäga hästi ära, et ta niisuguse wõitlemise pärast oma elu õnne enesest ära heitis, aga tema isamaa armastus oli wägewam kui tema oma elu õnne nõudmine ja oma

kasupüüdmine. Samaa heaks tahtis ta elada, käis ta oma käsi seal juures kudas käis. Selle teadmise ja püüdmise kohta ütles ta ise „Eätlaste“ eeskõnes: „Mina tean väga hästi, misjugusesse hädadohtu ma ennast annan ma kahe kõige tähtsama ja auusama seisuse kallale tungides. Ma tean, et ma oma rahu ja võib olla, kõik, mis iganes kautada, ära võin kautada. Ma näen ette ära, et minule laimamist, teutust, kurjust ja äraandmist kaela lükatakse, aga olgu! Laimamise ja teutuse etteviskamist võin ma iga korra nimede teadaandmisega enesest kõrwale heita, ja tagapiusamist olen ma harjunud kandma. Seda magusat ja põhjendatud lootust ei või minult aga keegi riisuda, et, kui ehk raamat ja tema kirjutaja ammu unustatud, mõndagi enne tehasse kui tehtud oleks, kui mina wait oleksin olnud. Tulgu tagapiusamine misjugusel kombel tahes, ta leiab, kudas ma loodan, mind walmis, et ma mehena wasta panen ehk alla heidan.“

Merkeli ettekuulutus läks tõeks. „Eätlastes“ töiwad temale wastasid nagu wihma; igalt poolt sadas waenurahet tema peale. Koledal kombel ja ropul wiisil sõimati teda, aga tõtt waleks ajada ehk musta walgeks

teha ei jõudnud keegi, nii väga kui seda teha katsuti. Tsestlaste ja Lätlaste priiuse apostli Merkeli vihamehi ei võinud meie maal enam sadade wiisi lugeda; tuhandete kaupa võis neid üles arvata, kes kõik tuld ja fihwti sülitasiwad. Sõpru aga, neid leidis ta meie maal ütlemata wähe. Kes ta sõpra nime aga kandsiwad, need oliwad meie maa kõige auusamad ja agaramad mehed, nagu Laiuse õpetaja, tubli Tsestlane Zannau, kelle Merkeli waimuline tööpöld omast kihelkonnast kaugele eemalegi ulatas.

Sah, ei olnud ju sugugi ime, et wastased nii kangeste Merkeli wihtasiwad. Tahtis tema ju oma raamatutega kõik nende käest riisuda, mis nende siia maaline raha auk, nende rikkuse hallikas olnud: nende orjad. Neid käest ära anda, kas see niisama palju ei olnud kui kerjaja keppi kätte wõtta? Seda aga keegi ei soowinud. Sellepärast paniwad nad kõik suled ajalehtedes liikuma, et Merkeli maailma naeruks teha ja söimamise ja teutuse läbi tema suud ja sulge sulguda. Ka raamatuid kirjutasiwad nad sellisamal eesmärgil Merkeli wasta. Nii ilmus Kölnis 1806 „Paradiisi ajake Garlieb Merkelile,“ kelles 104 lehekülje peal üks meie maa mõisnik osalt lauludes, osalt

jutustamises nii hirmsal wiisil Merkeli söimab kui seda meie päiwil üksnes kõige tooremate inimeste suust kuuldaakse. Mõned kohad on nii ropud, et meie päiwil enam keegi neid paberi peale ei julge panna. Mitmed Merkelile antud süüüd on koguni naljakad ja naeruwäärtd. Nii on nimetatud raamatuis öeldud, et Merkel raha eest „Zulgemeelses“ igaühe kallale kippuda ja igaüht laimata. Wist oliwad waesed Gestlased ja Lätlased, kes sell ajal Saksa kirjandusest midagi ei teadnud, räägitawa raamatu kirjutaja arwamise järele Merkeli rahaga oma nõuusse ostnud! Aga kõigest neist teutamistest hoolimata ei jätnud Merkel oma isamaalist tööd mitte järele, waid andis teutajale otsegu wastuseks „Lätlaste“ jauks weel „Eisa“ wälja, kus ta uusi tunnistusi ja tõendusi oma endistele ütelistele muretšes.

Niisama oli tema wali arwustus, mis temale mitte üksi meie maal, waid ka Saksa maal otsata waenlasi sünnitas. Ilma arwuta mõistis ta sõbra ja waenlase üle kohut. Ja seda ei teinud ta mitte üksi arwustuse põllul, waid igal pool mujalgi kõigiga, mis talle iganes silma puutus. Süiski ei olnud ta üksi laitja; kus ta head asja nägi ehk mis hea oli, sellele ei jätanud ta oma kiitust

andmata, oli see sõbra ehk waenlase päralt. „Midagi ei ole mulle rohkem kahju toonud,“ ütleb Merkel oma „Gluraamatu lugudes“ (5. raamat), kui et ma enesele seaduseks tegin waenlaste ja wastastegi wasta õiglane olla. See kiitmist, mis neil oli, pidasiwad nad tahtmata auustamiseks, ja kõnelesiwad sellepärast aina paha minust.“ — Et ta midagi kätte all warjul ei tahtnud hoida, waid alati awalikult wälja ütles, mis ta kellegi kohta mõtles ehk mis temast head ja paha teadis, sest tuli, et tema kõige tähtsamate meestega tülis oli.

Dma auusate püüdmiste, oma kaunide sihtide eest leidis Merkel teutust ja pilkamist ning tänamata meelt. Alles hiljemal ajal hakati tema tööde tähtsusest aru saama. Esimene, kes temale selle eest awalikult tänu üles tunnistas, oli Preisi kuninganna Luise, kes, nagu enne nimetatud, Merkeli Saksa maa „wiimseks healeks“ nimetas. Luise järgmine oli õnnis Aleksander I., kes Merkeli wasta oma tänu, et see keisrile meie maa puudusi kätte näidanud, selle läbi awaldas, et ta oma wiimaste aastate sees Merkelile aastas kolm sada rubla armuleibaks andis. Meie maa mõisnikkude leerist wõis esimest korda õiget otjust Merkeli kohta 1838

„Inlandis“ Samson von Himmelstieni käest kuulda, kes nimetatud lehes pärisorjuse kaustuse üle pikemalt kirjutas. Et see otsus ühe mõisniku sulest tulnud, kelle seisuse liikmed kõige suuremad Merkeli vastased olivad, on ta iseäranis tähelepanemise väärt. Merkeli tähtsuse arusaamiseks paneme ta siia ülesse:

„Meil on väga hästi meeles,“ nii kirjutab Samson von Himmelstien, „mis suguseid tundeid meie südames uuema aja kirjad äratastivad, mis mõne inimese sulest välja woolastivad, kell Vääne mere kuber-
mangude talurahwa wilets elu südamesse läks. Mitmed neist kirjadest jäiwad silmapaari wahel ehk tähele panemata; teistele mindi hakatuses koge niisuguse waenuga wasta, mis mitte kirjaniku nõuu wõeriti mõistmist ega tema kirjaniku waimuande põlgamist, waid, õieti wõeldud, selle tõsiduse häbistawat tunnet kätte näitas, mis ta wihatules mõelnud ja kirjutanud.

„Ma arwan selgeste silma paistwat, et ma wiimase tähendusega mitte mõnda tülisejat sulesundijat, kes kõige oma kirjadega unustuse pähä langesiwad, waid üksnes herra Dr. G. Merkeli tähendan.

„Kaebduste ja wiha waenu aeg on möödas ja kellegi üle ei mõelda enam kurja tema politikaliste ehk isamaaliste arwamiste pärast Dr. Merkeli tähtsuse kohta. Ei ole enam, nii palju kui ma tean, laitust karta, kui salgamata tunnistatakse, et Dr. Merkel oma töö läbi palju on aidanud, et talurahwa elu paremaks muudeti. Tema rääkis kirjega, aga tõsidusega. Kirg oli käreduš heal asjal ja ei ole sellepärast mitte üksnes wabandada, waid ka täieste õigeks mõista. Tõde selle wasta, — kui sagedaste ei tee ta meelt pahaseks ega nii palju haiget, et jeda tahtmata selle peale heidetakse, kes teda hea nõuuga päewa walgele toonud.

„Ei oleks Dr. Merkel kirjega kõnelenud, mis tema keelt niisamu waimustas kui ta tema südant joendanud, siis ei oleks temagi käsi parem käinud kui mitmel teisel. Tema nõudmine oleks tähele panemata jäetud otsegu neil. Tema julguselt ja õiglaselt meelelt on mitmed noored mehed 1796, kui „Lätlased“ ilmusiwad, auusaid, õnnetoojaid mõtteid tulewiku kohta saanud.“ . . . .

Nii Samson von Himmelstjern. Ülemal tähendatud kirjatuiki esimese trükkimise ajal oli Merkel weel elus, mispärast siis sugugi ei wõi mõelda, et Samson von Himmel-

stiern tema tähtsust kudagi wiisi suurendada oleks tahtnud.

Kuulus kirjaniik ja meie maa ülemate seisuste õiguste eest jõdija Julius Eckardt ei julge Merkeli politikalifest tähtsusest praegugi rääkida, ehk ta peaks sedasama teed käima, mis Merkeli eluajal kõik Merkeli üle otsust andjad käisiwad, kui mitte oma erakonna meelt ei taha pahandada; selle wasta ütleb ta aga Merkeli ajalehelise tegewuse kohta, et Merkeli kõige tähtsamaks ajalehe toimetajaks peab nimetama, kes ülepea meie maal sündinud.

Siget otsust Merkeli üle annud ja õigel wiisil Merkeli teenistust kätte näidanud on Läti tähtjas kirjamees G. Waldemar, kes juba 1862 ühes wäikeses raamatus, („Balti, nimelt Piiri maa talupoegade elujärg“) mälestuse sambast kõneles, mida Eestiaste ja Lätlaste kohus, kelle wabaduse eest Merkel suurel mõõdul hoolt kannud ja mida nad tema läbi pooltehti saanud, Merkeli auuks püsti olla panna. Waldemari sõnad ei ole tähele panemata jäänud. Kui 1869 Merkeli saajaaastane jündimise päew kätte jõudis, seadsiwad Lätlased, kes nõnda tänamata ei tahtnud olla kui Merkeli oma sugu, Eesti ja Läti rahwa wabaduse apostlile esiotsa

mälestuse kiwi Riia lähedal Katlakalni püsti. Edaspidi on Lätlastel nõuu Merkeli mälestuseks weel mõndagi teha, olgu kasulikka asutusi toimetada, ehk auuhindasid Merkeli sarnase ja waimulise tegewuse eest wälja jagada ja muud sellesarnast.

Nii wäga kui Merkeli oma sugu ja oma rahwas teda unustuse pähä on jätnud, nii wäga on meie Gestlaste ja Lätlaste õigus ja kohus Merkeli unustuse unest üles tõsta ja teda auustuse sees pidada. Tema põlew isamaa armastus, tema elaw osawõtmine isamaa õnnest ja õnnetusest jääb eeskujuks tulewale põlwele ning äratuses kõigile isamaa põllul töötajatele. Waimus walmitagem temale kaunis mälestusesammas, kelle alla oma tänuohwrid paremale isamaa pojale kandkem. Sa lähawad aastakünned mööda, kus waimu walguustamine ikka rohkem aset leiab ja rahwusline isetunde tugewaks puuks sircub, küll siis tund tuleb, — saja aasta pärast, nagu mitmed ütlewad — mill Gestlased ja Lätlased oma wabaduse apostlile töes mälestusesamba püsti panewad.

Merkeli lugu annab selget tunnistust, et Gestlased Sakslast kõige täielikuma armastusega woiwad armastada ja tema mälestust igaweste kalliks pidada, kui Sakslane

tõeste isamaa kasuks tööd teeb, isamaale oma jõudu ohverdab ja isamaa õnne, mitte aga ühe seisuse ehk rahwa killu õnne, kõige ülemaks peab. Wõidelgu meie praegune Saksa ajakirjandus Merkeli ehk ajalehe „Heimathi“ kombel õiguse ja tõe eest ja püüdku üksnes isamaa kasu taga, küll siis nähikse, et rahwa armastus temal ei wõi puududa. Nii kaua kui Saksa ajakirjandus rahwa peale üle öla maha waatab, wõera kulu peal liugu lasseb ja erakasu igal pool taga nõuab, — nii kaua wõib ta armastuse puuduse pärast Eesti rahwa poolt rahwa killu waSta alati Jeremia nutulaulu laulda, ehk keStku see ka igaweste. Wõtaksiwad kõik Sakslased enestele Merkeli ja tema isamaa armastuse eeskujuks, küll siis peagi parem kokkuleppimine sünniks, küll siis peagi meie maa elujärg palju paremale forrale jõuaks!

Johan Wilhelm Snellman.

Dieti ei ole sell midagi
takistust, kes täiel wai-
mustusel hea asja kasuks
tööd teeb.

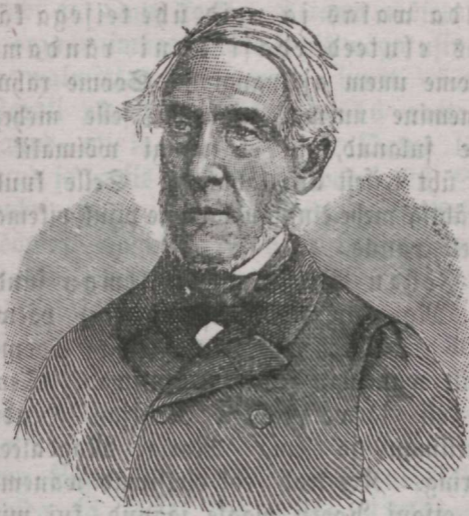
Kuusjada aastat oli Soome maa Rootsi
walitsuse all olnud ja selle aja sees täieliseks
Rootsi maakonnaks saanud. Kuusjada
aastat oliwad alati Rootsiist uusi Rootslasi
Soome toonud. Eugu näitas nõnda, nagu
peaksiwad Soome ja Rootsi maa igaweste
ühte jääma ja nende rahwad ehk wiimaks
koguni ühte sulama. Aga seal muutus
elu ja olu. Rootsi wõimus ja wägi, mis
kahesateistkümnne aastasaja hakatusel õige
suureks kaswanud, hakkas kord korralt
wähenema; Rootsi maad ei loetud enam
suurriikide ega wägimeeste hulka. Sõda
Wene maaga praeguse aastasaja alustusel
tunnistas selgeste, et Rootsi riigil enam
wälimist jõudu ei olnud. Sõja lõpetusel

lahutati Soome maa Rootsi maast ja tehti 1809 Wene walitsuse all iseriigiks.

Kui ka Soome iseriigiks tunnistatud, ei õitsenud tema elu esiotsa ometi weel mitte nii, kuidas oleks pidanud õitsema. Rahwusline isetunde ei olnud weel õieti ärkanud, isamaa armastus weel täielikult südamesse finni juurdunud ega Soome keel üleüldiseks maa keeleks saanud. Kõrgemat haridust jaeti Rootsi keelel ja Rootsi keel kõlas rohkem haritud inimeste suus. Soome kirjandus leidis wähä tuetajad ja kandis wähä wilja. Riigilistes küsimustes ei olnud rahwal palju ütlemist; maapäiwi kokku ei kutsutud ega rahwast nõuu ei küsitud. Tööd tehti nii kui seda korra tegema harjutud ilma iseäraliku waimustujeta. „Surma waihus ja rahu walitses igal pool,“ ütleb tuttaw Snellmani eluloo jutustaja Meurman. „Üksnes ameti masin wuhises ja andis elumärki.“

Sell kombel ei wõinud Soomi iialgi õnne oksalle saada, ei iialgi oma elu paremale järjele tõsta. Isamaaline tunde pidi ärkama, isamaaline armastus rahwa südameid täitma. Uut rada oli tarwis raiuda, mida mööda Soomi teiste riikide

järele mõis jõuda; wanu kända oli tarwis põllust wälja juurida, kui lõikuse lootuses seemet hakati külwama. Suur ja waewaline oli töö, mis siin tegijat ootas, nii suur ja waewaline, et ta igauht, kes kätt ta külge tahtis panna, ju enneaegu

Johan Wilhelm Snellman.

enese alla ähwardas matta. Aga waata, seal ilmus ometi mees, kes seda kõik korda saatis. See mees oli Johan Wilhelm Snellman, kes lõwi julgusega wõit-

lemist wana aja wahimeeste wasta algas, nende linnad maha lõhtus ja uued kantsid asemelle ehitas, kes Ilmarise ametisse astudes Soome maa ja rahwa uueste elutulega ühte sulatas, neile uueste elawat armastust ühe teise wasta rinda walas ja neid ühe teisega käsi käes eluteed edasi pani rändama. Soome uuem ajalugugi ja Soome rahwa edenemine uuemal ajal on selle mehega ühte sulanud, nii et sugugi wõimalik ei ole üht teisest ära lahutada. Selle kuulsa ja tähtsa mehe elulugu tahame pisut pikemalt tähele panna.

Johan Wilhelm Snellman sündis 12. Mai kuu (30. Aprilli kuu) päewal 1806 Tukholmis, kus tema Soomest päritl wanemad sell ajal asusiwad. Tema isa oli laewa kapten Kristjan Hendrik Snellman ja ema Maria Magdaleena Röring. Kes teab, ehk oleksiwad wanemad elu otsani Rootsi maale jäänud, kui mitte 1809 Soome maad Rootsist ei ära oleks lahutatud, mill igaühe käest otsust nõuti, kas ta Soome wõi Rootsi alamaks tahab jääda. Snellmani wanematel oli Soome isamaa liig kallisk; nad ei wõinud teda Rootsi maa wasta mitte wahetada, ehk

neil seal käsi küll väga hästi käis. Neil ei olnud pikka nõuu tarwis pidada; nad jätsiwad Rootsi jumalaga, purjutasiwad Soome ja asusiwad Dulu elama. Johan Wilhelm Snellman oli sell ajal nelja aastane. Kui ta wäähä wanemaks sai, pandi ta Dulu kooli. Terawa mõistusega ja erga waimuga poisike õppis väga usinaste ja walmistas wanematele suurt rõõmu. Warsti pärast seda, kui ta 16 aastaseks saanud, oli ta oma õppimise Dulus lõpetanud ja peasis nüüd 5. Oktoobri (23. Septembri kuu) päewal Turu üliõpilaseks. Rõõmust elu elada ja aega wiita, seda ei wõinud noor Snellman mitte ega tahtnudki. Tema wanemad ei olnud rikkad ega wõinud talle Turusse suuremat abi anda; sellepärast pidi noormees waatama, kudas kõige hõlpsamalt walmis sai ja leiwale peasis. Selle nõuu korda saatmiseks arwas tema kõige tulusama olewat kirikuõpetajaks õppida ja tegigi ses aines 1824 oma eksami. Jumala sõna õpetuse uurimises ei olnud tema terawalle waimule ometi weel küll; tema oli mõtlejaks ja politika meheks sündinud ning tema ärksjad meeled nõudsiwad niisugust toitu, mis jecuguse mehe kohane. Nii hakkas tema filosofiat uurima,

kelle jaoks tema juba isalt suure waimus-
tuse saanud, sest isa oli üliõpilasena hoolega
Kanti filosoofiat lugenud ja kõneles sest
alati hea meelega.

Mida enam noormees filosoofiat uuris
ja mida sügavamalle ta selle sisse tungis,
seda enam tõmmas see teda enese poole.
Ta oli esmalt aga ühe seltsimehega filo-
sofia kirjandust hakanud lugema, aga pea
sai ta aru, et sest weel küll ei olnud; ta
pidi ennast kirikuõpetaja mõtetest täiesti
lahtri lööma ja filosoofiale ohwerdama. See
uus siht tõi aga uusi takistusi. Wanemad
ei wõinud pojale enam abi anda, et poeg
weel mõne aasta ülikoolis oleks käinud ja
filosoofia õppimise lõpetanud. Siiski ei peeta-
nud need takistused agarat noortmeest kinni
ega wõinud teda korra käima hakatud
teelt tagasi sundida. Oma jõu ja oma
tööga tahtis ta seda korda saata, mis ta
wanemate jõuga korda saata ei wõinud.
Ta muretšes enesele kodukoolmeistri koha,
kus ta nii palju raha korjas, et oma õppi-
mist wõis lõpetada. Sell kombel pidi ta
mitu aastat ära wiitma ja wõis alles
1831 filosoofia kandidati eksjami Helsingis
ära teha, kuhu 1828 Turust ülikool oli
wiidud. Ilma asjata ei olnud tema oma

Kodukoolmeistri põlwe aega ometi mitte ära wiitnud; ta oli hulga eluteadusi enesele korjanud, mis tal hiljemal ajal nii väga hädaste tarwis läks. Usinaste edasi uurides sai ta järgmisel aastal, 1832, magistri auunime kätte. Kolm aastat hiljem nime-
tati ta akadeemialise wäitekirja awaliku kaitsemise järele filosoofia dotsendiks. Wahe-
ajal oli Helsingis uus kirjanduse selts „Suomalaisen Kirjallisuuden Seura“ asuta-
tud, kelle esimeste liigete seas Snellmangi oli.

1830 aasta juhtumised oliwad igale poole uut äratust toonud. Soomeski oli ju mõni Soomlane ärkanud ja aru saanud, et igaweste wana teed edasi ei wõi kõndida, et maa elu ja olu tarwis parandada. Ise-
ärانىs kipitas Snellmani süda rinnus. Kodukoolmeistrina oli tema väga hoolega maa ja rahwa elu tähele pannud ja paran-
duse tarwitust igal pool suure leidnud olemat. Filosoofialised kirjad ja wõeraste maade lood laiendasiwad tema filmaringi weel õiete, nii et ta wiimaks isamaalise eluga Soomes enam sugugi rahul ei olnud. Kaugele, kaugele wõerale maale hüüdis teda heal südames; seal tahtis ta filosoofiat edasi uurida ja rahwa elu tundma õppida. Filosoofia õitses sell ajal iseärانىs Saksa

maal; sinna käänis Snellman oma sam-
 mud. Rootsi maa kaudu rändas 1840
 Saksa maale, kuhu ta umbes aastaks jäi.
 Seal sai ta hulga õpetatud meestega tutta-
 waks, nimelt Hegeli õpilastega, kelle filo-
 sofialine siht väga kuulus ja ka Snell-
 manigi meele järele oli. Su Soomes olles
 oli Snellman suurema filosoofialise kirjatöö
 1837 „Loogika esitelemise katse“ nime all
 ilmutanud, nüüd Saksa maal aga kest
 filosoofide seas hakkas ta õige usinaste filo-
 sofia kirjatööd tegema ja kirjutas 1841
 Saksa keeles „Idee der Persönlichkeit“
 nimelise raamatu, kelles ta filosoofia teel
 Jumala üle otsust annab. See raamat
 tegi teda filosoofide hulgas kuulsaks meheks
 ja teda peeti sest saadik agaramaks Hegeli
 jüngriks. Mitmeigi südamesse tõusis kartus,
 et Snellman nüüd ka suure osa Hegeli
 õpilaste sarnaseks saaks, kes kiriku ja riigi
 asjus kõik ümber tahtsiwad lükata, aga see
 kartus oli ilma asjata: Snellmani terane
 waim ja palaw isamaa armastus keela-
 siwad teda teiste teed käimast.

Sui lõpul 1841 pööris Snellman
 koju poole tagasi. Ühikese Daani maal
 olemise ja Daani elu tähelepanemise järele
 jõudis ta sellesama aasta sügisel Rootsi.

Siin ilmus hulk tema filosofialist kirjatööd, mis ta osalt enne juba kirjutama hakanud. Iseäranis tähtjas neist on tema Rootsi keeleline „Läran om staten“ (riigi õpetus). Peale selle andis ta veel muid kirjutusi wälja, nagu oma teekonna tähelepanemisi ja arwamisi Saksa maa kohta j. n. e. Warsti selle järele astus Snellman romaani põllule ja rääkis siin romaani näul filosofialisi küsimusi läbi. Üks Rootsi kirjaniik oli ühe raamatu ilmutanud, kelles ta abielu täieste hukka mõistis ja inimeste lugupidamist selle jumaliku seadmise wasta ära püüdis häwitada. Riisuguste mõtete awaldus pahandas Snellmani ja ta kirjutas romaani, näidates, et abielu pühaks pidamine haridusele ja ühiskonna edendamisele aluseks on.

Nii hästi Sakjas kui Rootsis olles oli Snellmanil mõte ikka kindlamaks läinud Soome tagasi minnes Soome elu ja olu nii palju parandada kui iganes võimalik. Oli ta ju enne puudusi oma filmaga tundma õppinud ja wõerastel mail olles wõeraste maade elu ja olu tähele panes ja kodusega wõrreldes oliwad need veel õige selgeste tema waimu filma ette astunud. Rootsist oli ta juba 1840

isamaale sõbradele tagasi kirjutanud, et Soomes mingisugust isamaa armastust ei olla ja et haritud seisus vähem haritud ja harimata rahwa edenemisest sugugi ei hoolida. Alam rahwas olla koguni tuimad ega wõida nii kaua paremale järjele saada kui Rootsi keel õpetuse ja kohtu keel olla. Kaks aastat hiljem kirjutas ta uueste Rootsist, et ta „kurjuse koju“ tagasi tulles seal kõik taewa tuultele waljuste tahab hüüda, mida ta seni ajani tasakeste sõpradele kõrwa welnud. Seda tõutust täitis ta pea. Weel sellisamal aastal (1842) tõttas ta „kurjuse koju“ tagasi.

Isamaale tagasi jõudes oli Snellmanil kõige esmalt elu ülespidamise eest muretseda. Etne kui ta isamaa kasuks wõis tööle hakata, pidi tall koht olema, mis igapäewast leiba andis. Sell filmapilgul ei olnud ometi muud kohta saada kui rektori ameti Kuopio ülialgukoolis *). Kahe käega wõttis Snellman sügisel 1843 koha wasta ja andis nii selgeste tunnistust, et ta muud ei nõudnud kui igapäewast leiba. Kaugel ja kõrwal haritud rahwast alustas ta tööd ja hakkas siit „hüüdma maailma otsani,“

*) Meie kreiskooli sarnane kool.

mis Soome maa ja rahwa tulewik tar-
witas.

Waewalt oli Snellman oma kooli töö-
põllu korrale seadnud, kui ta ju kuulutusel
wälja saatis ja nendes awaldas, et tall
nõuu olla uuel aastal kaht uut ajalehte
wälja anda: „Saima“ nimelist Rootsi ja
„Maamiehen ystävä“ (Maamehe sõbra)
nimelist Soome keelelist. Soomlastel ei
olnud sell ajal üht ainustki Soome keelelist
lehte. „Suomenkieliset Tietosanomata“ (Soo-
mekeelelised teadusõnumid), mis Vizelius
1776 ajutanud, läksiwad weel sellisamal
aastal „henguselle“; Beckeri „Turun Wiik-
tosanomata“ (Turu nädalasõnumed) elasiwad
1820—27 ja 1829—31; „Dulun Wiik-
sanomata“ (Dulu nädalasõnumed) ilmuksiwad
1829—34, 1836—37, 1840—41; „Sa-
nansaattaja Wiipurista“ (Sõnasaatja Wi-
burist) 1833—36, 1840—41; Pönnroti
„Mehiläinen“ (Mesilane) 1836—37 ja
1839 alguselt 1840 aasta kesksele. 1836
kunni 38 oliwad wennad Bergh „Hengellisiä
Sanomia“ (Waimulikka sõnumid) toime-
tanud. See oli kõik. 1842 ja 43 oli
töö ajakirjanduse wäljal täieste seisnud.
Nii oli Snellmani Soomekeelelist lehte
hädaste tarwis.

Palju parem ei olnud lugu Rootsi keeleliste ajalehtedegagi. Neid oli küll mõnda, aga mida nemad oma lugejatele ette kandiswad, ei olnud nimetamise wäärtki. Magusad linna päewajutud, armastuse lood noorele rahwale, jutu jätkud, naljatilgad, kuulutused j. n. e., see oli kõik, mida nad pakusiwad. Maa ja rahwa puudustest ning wigadest ei teadnud nad midagi jutustada. Nende meelest on kõik nii kaunis korras kui olema peab. Sellepärast kirjutas siis ka Snellman Saima esimest numbrit wälja saates teiste lehtede kohta pilgates, et tema leht niisamasuguse sisuga olla, nagu teised Rootsi keelelised lehed, s. o. et nad „just midagi iseäralikku“ ei pakkuda. Kuulutused ja esimesed numbrid leidsiwad rohket wastawõtmist, nii et Saima juba esimese aasta jooksul „kõige enam loetud leheks“ sai. Igal pool usuti, et Snellmanil ometi „midagi iseäralikku“ jutustada on, ehk ta seda küll ei lubanud.

Waewalt oliwad Snellmani lehe esimesed numbrid ilmunud, kui lugejad imeks pannes nägigid, et Snellman neile ometi midagi iseäralikku jutustas. Juba esimestes numbrites kuulutas Snellman awalikult: „meil on oma isamaa, omad rajad, oma walitsus, oma

raha asjad; kes isamaas asub rahwas, kell oma keel, kes oma rahwust peab alal hoidma ja kehitama; isamaa teenistuses on wähisedki wõimud armulised; igaüks wõib midagi kõlbulist leida, mis ta oma jõu järele korda jõuab saata, kui ta aga seda rahwast armastab, kelle keskel ta elab, kelle waral ta oma kaswatuse saab ja kelle elu edu ta maitseb. Tõstkem rahwa keel hariduse keeleks, pangem selle läbi rahwa waimulised wõimud liikuma, siis ei wõi meid enam wälised olud kugistada." Wõimusmeeste ja teaduste uuriate suureks imestlemiseks julges Snellman koguni wõimas olemate seaduste ja põhjuskirjade üle kirjutada, nende puudusi kätte näidata ja neile parandusi nõuda.

Uus aeg oli Soome jõudnud. Meeled ärkasiwad, waimud märkasiwad. Snellmani külw leidis maad; tüireste hakkas seeme wõrsuma. Rahwustunde oli pikast unest üles äratatud ja süttis nooremate südames loites põlema. Snellmani enne mõnele sõbrale salaja kõrwa sisse kõneledud soow oli nüüd maailma tuulte kätte saanud

ja nagu kõuepajun pörutanud. Aga mitte üksi Soomlaste südamesse ei olnud see mõjunud, waid niisama Rootsimeelelistelegi. Kuid siin mõjusiwad nad teisite: kuna Soomlased Snellmani juhatusst püüdsiwad täita, katsusiwad Rootsi meelelised täieste selle wasta teha.

Paha lugu oli karta: kui Snellman sell kombel tööd edasi tegi, siis ei wõinud, aeg kaugel olla, kus neil enam palju tegemist ei olnud. Aгарaste pidasiwad nad selle eest hoolt, et kõik wanale järjele jääks ja nende hea elu edasi kestaks nii kaua kui iganes wõimalik. Selle püüde kordajaatmiseks tegiwad nad kangeste tööd. Kitisas wäraw lükati ikka rohkem kokku, et kõrgemad ja laiemad koormad sealt läbi ei mahuks. Siiski peasis Rootsimeeleliste meelest weel liig palju wabameelelisi mõtteid läbi; neile aga ei tahetud mitte ruumi anda, et nad meeli keema ei ajaks.

Kui wastased omast jõust ja nõuust Snellmanile midagi teha ega tema wõitlemist isamaa wäljal takistada ei wõinud, arwasiwad nad uue abi wälja: nad paniswad walekeeled liikuma. Snellmani ja tema lehte mustati otsata rohkel mõõdul. Wene riigi walitsus ei tunnud Soome elu

ja jäi sellepärast seda uskuma, mis Soome riigi alamate poolt kõneldi. Nii ei ole siis tarwis imeks panna, kui Kasiimir v. Kothen Peeterburis wiimats Snellmani tegewuse kammitšasse seadis. 1846 anti keiserlik käsk wälja, kelle järele „Saima“ jäädawalt seisma pidi jääma.

Wastased rõõmustasiwad. Nemad lootsiwad, et wõit nüüd nende, et keegi nüüd enam nende wasta ei wõi rääkida ega nende elu teiseks muuta. Selleaegse Rootsi-meeliste meeleepidemest Soomlaste kohta annab meile kuulus keeleuurija Castrén aru, kui ta ütleb:

„Igal ajal on lugu nii olnud, et see, mis tõstmist ära teeninud, maha sai surutud; peaaegu näib, nagu oleks see hädapäraline asi olemat, et kõik, mis kord hiilgawasse walgusesse peab astuma, mõne aja peab wihatud, halwaks peetud ja alla wajutatud olema. Aga ometi on tõsi, et kõik, mis enese sees tõe tunnistust kannab, omal ajal oma õigust nõuab ja mõjuma saab, oli ta ka kes teab kui wäga halwaks peetud, wihatud, hooletusesse jäetud ja maha surutud. Seda saab nii hästi üksik inimene kui ka terve rahwas eluõpu läbi näha, ja mina tean seda kindlaste, et ka Soome

rahwas kord sellele tõeale saab suurel wiisil tunnistust andma. Meie oleme halvaks peetud ja wihatud rahwa tõug olnud, meie kohta on üteldud, me ei olla kõlblikud kõrgema hariduse tarwis; on koguni julge küllalt oldud kindlaste ütelda, et Raini peale pandud äraajamise wanne raskelt kõigi Soome rahwasugude pääl koormab. Sumal olla neid hukka mõistnud ja pärast seda kui nad palju waewa näinud ja eksi teed käinud, pidada nad hukka minema ja maa pealt juutumaks ära kaduma. Nende nimegi ei pidada enam mälestatama, waid see pidada kõikide meelest ära kustuma. Rootslased on meile küll head tahtmist näidanud, aga hõlpsaste on näha, et nad meie sees iseeneeste auu on armastanud. Nad on meile riistiusku ja sellest osawõtmist toonud, nad on meid ka Euroopa hariduse seisukohale tõstnud, nad armastasiwad meid sellepärast, et nad meie kaswatajad oliwad. Aga nad on wäga wähe tähele pannud seda, mis meie sees rahwasline on; mitte ühte sammu ei ole nad teinud, et elule kutsuda seda wõimu ja jõudu, mis tunnistab, et meie ise rahwas oleme, kes maa peal elab. Ümber pöördud wiisil on nad aga küllalt katsunud meid uskuma panna, et

meie nende sees ja nende läbi kõik oleme, mis me oleme, aga ilma nendeta ei midagi. Selle läbi on neil forda läinud meie eneste sees umbusaldust oma jõuu wasta ja halwakspidamist ning wihamisi oma rahwa wasta äratada. Nende nagu meie kaswatajate kohus ja kutse oleks pidanud olema kaunistuse ja kallistuse seemet, mis meie eneste sees leitakse, mitte halwaks pidada ja ära segada, waid küpsaks teha ja meid selle abiga ei mitte üksnes Euroopa hariduse osaliseks, waid ka meie rahwuse teadjaks ja tundjaks teha. Aga hoopis teisipidi on nad, kas meelega ehk mitte, sügawasse meie sisse paha mõistmist istutanud, et üksnes see, mis Rootsiist ehk wäljamaalt tuleb, midagi wäärt on, aga kõik, mis Soomest tuleb, see olla toores ja jäme. Nii sügawasse on see paha mõistmine rahwa sisse juurdunud, et weel meie päiwil palju wanemaid oma lapsi ära keelawad Soomlastega ümber käimast, ei lapsed seda paremine Rootsi keele ära õpikšiwad. Nii wäga on kõik Soome olu meie juures halwaks peetud ja wihatud, et mitte üksnes Rootslaste ja wäljamaa meeste läbi, waid ka meie oma rahwa seas. Nüüd hakkame wiimaks ometi nägema, et ka meie eneste sees jõudu

on leida, mis wälja tahab tulla ja mõjuda. Et meie, kui me mitte ei taha Rootslaste warjufuju olla, endid nende tallutamise alt peame wabaks tegema, see on niisama selge, nagu see, et laps peab kord wanemate juurest lahkuma, ise hea ja kurja wahel wahet tegema ja oma mõistust edendama."

Kurwad ütlemata kurwad oliwad Soome-meelelised Saima kinnipanemise järele. Üks oli aga, kes meelt ära ei heitnud ja see oli Snellman ise. Tema oli suurt isamaalift tööd wast alles alganud ja ei wõinud seda sugugi pooleli jätta. Pea oli tall nõuu peetud: uut ajalehte tahtis ta wälja anda. Dmeti wõis ta juba ette ära näha, et talle, kelle leht praegu alles finni pandud, millgi kombel uue ajalehe luba ei angeta. Mis ta aga oma jõul teha ei wõinud, jaatis ta teiste abiga korda: Lönnroti nimel palus ta uue ajalehe luba ja saigi. Warsti ilmus nüüd Kuopioft endise Saima ajemel uus leht Rootsi keeles, mis „Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning" (Kirjanduse leht üleüldise rahwariiduse tarwis) nime kandis. Kirjutuswiis ja ained oliwad ses lehes teada muidugi teised kui endises päewalehes, aga muidu wõitles ta niisama nagu enne Saimaški wana jul-

gusega isamaa edenemise ja elu parandamise eest.

Oli Snellman ühel teel vastasid teelt vähä kõrwale saatnud, siis astusiwad nad talle teisel seda suurema jõuga wasta. Kui filosoofia professori koht 1849 tühjaks sai, palus Snellman seda enesele, et nii Soome hariduse südamesse kaugelt maanurgast peaseks ja maa pealinnas suurema jõuga tööd wõiks teha. Aga tema ei olnud ainuke koha tahtja: weel teine mees ilmus. Nii suur kui ülikooli walitsuses Snellmani wastaste hulk ka oli, ei julgenud neist seal ometi enam kui üks awalikult tema wasta panna. Ehk küll Snellman walitawate seast esimese heale õiguse sai, toimetati Peterburis siiski asi nõnda, et tema ametist ilma jäi. Sest ei olnud weel küll. Wastased ajasiwad asja nii kaugele, et Snellman warsti selle järele Kuopios kõrgema kásu järele ka rektori ameti käest maha pidi panema. Teda peeti liig wabameeleliseks ja suureks isamaa armastajaks, kellest kardeti, et ta koolis kõikide südames isamaa ja rahwa armastust põlema süütab. See sugust õnnetust püüti aegsaste keelda ja seks pidi Snellman Kuopioist ilma wiimimata lahkuma.

Helsingi oli Snellman ammu ju igatsenud; sinna asus ta nüüd elama. Väikse palgaga oli ta Kuopios teeninud ja mis ta saanud, seda suuremalt osalt ijamaa heaks ohwerdanud. Temal ei olnud weel enam, nagu ta ise ütles, „kui linnul taewa all.“ Mitmed tema sõbrad wõtsiwad nõuuks, Helsingi kaubakooli asutada ja selle juhatajaks Snellmani panna. Nii oli temal jälle leiba loota. Siiski läks seegi lootus tühja. Rootsimeeelised saiwad kooli asutamise lugu teada, kui ka, keda juhatajaks tahetakse; ilma aja wiitmata hakkasiwad nad tööle ja ajasiwad asja nii kaugele, et kooli asutamise luba sugugi ei antud. Snellmanil ei jäänud nüüd enam muu nõuu üle kui elu ülespidamiseks uut kohta otsida, olgu misugune see ka oli. Selle leidis ta wiimaks kanpmehe Borgströmi juurest, kelle kontoris ta kirjutajaks heitis. Suured uue ametitööd ei annud temale enam mahti Pitteraturbladi edasi toimetada. Ta pidi 1849 lehe toimetamise seisma jätma ja paremat aega ootama, mill seda jätkata.

Nüüd oli wõit ometigi wastastel. Snellmanil ei olnud enam healekandjat, kes isamaa ja rahwa õiguste eest wälja astus. Siiski ei aidanud see weel. Nemad soowisiwad.

et neil edaspidigi enam niisugust wastast ei tule kui Snellman olnud, soowisiwad isamaalist isetunnet ja rahwuse ärkamist koguni maha suruda. Jälle hakkas v. Rothen asjataallitajaks. Ei neil olnud kaua oodata. 1850 anti keiserlik käsk wälja, kelle järele Soome keeles muid raamatuid luba ei olnud trükkida kui üksnes waimulikka ja põllutöösse puutuwaid.

Enam kui wiis aastat pidi Snellman waitima. Isamaa magas otsegu surmanes; keegi ei julgenud tema kasuks awalikult healt tõsta. Wiimaks muutis ometi lugu. Krimmi sõda algas. Kõikide filmad waatasiwad kaugele waenlaste peal, kellegil ei olnud aega kodust elu tähele panna. Seal astus korraga Snellman, kes wähe ajal enam mahti saanud, oma lehega uueste rahwa ette. Rootsi keelelistel kirjadel ei olnud seda keeldu mitte, mis Soome keelelistel ja seepärast wõis Litteraturblad jälle ilmuda. Paranemist ei olnud elus sell raske sõja ajal, mis rängaste Soomegi maad litfus, sugugi näha, aga ometi teadis Snellman, et sõda olgu hiljem ehk warem wana mädanenud olu maha rusub ja uusi püüdmisi, uusi ettewõtmisi toob. Tema lootus ei olnud tühine. Ajad muutusiwad, Aleksander II.

astus Wene riigi aunjärjele ja tegi raskele sõjale lõpetust. Rahu tuli tagasi ja rahuga ühes õnneline aeg kõigile rahwastele. Alma professori tooli nõudmiseta nimetas keiser Snellmani 1856 eetika ja teaduse järjes- tuse professoriks. Nõõm oli kõigil maal ütlemata suur. Snellmani auustamiseks peeti mitmes kohas pidupäewa.

Kui Snellman sügisel 1856 ettelugemisi algas, oli tema kuuldesaal esiotja puupüsti kuuljaid täis. Pea jaadi aga aru, et uue profes- sori lugemised hõlpsad mõista ei olnud, waid suurt uurimist ja peamurdmist tarwitasiwad. Need kuulajad, kes neist ajawiidet lootnud, tundsiwad warsti ära, et nad endid petnud, mispärast siis ka kuuljate arm pea wähe- nes. Kes aga jäiwad, need leidsiwad enes- tele kauni waranduse. Wähä on ülikooli õpetajaid, kes oma õpilaste silmaringi ja tulewast elusihti nii on muutnud kui Snell- man, ehk ta küll lühikese aja professori ametit pidas. Nii oli siis sidegi tema ja õpi- laste wahel palju kindlam ja sõbralisem kui muidu professori ja üliõpilaste wahel.

Warsti pärast seda aega kui Snellman professoriks sai, algab aeg, kus ta iseäranis suurel mõõdul politika teed käis ja riigi walitsuses jagedaste tema sõna mõjuma

hakkas. Tu sõja ajal oli grahw Berg Soome kindralkuberneriks nimetatud. Pisut aega hiljem peasis Fabian Langenskjöld Soome riigivaranduse ministriks ja nii kindralkubeneri paremaks kääks. Fabian Langenskjöld oli aga Snellmani suur noore põlwe sõber. Nii wõis Snellman tema abiga mõnda asja isamaa kasuks toime saata, mis muidu ütlemata raskest oleksiwad olnud. Ja grahw Berg pidas ise Snellmanist suurt lugu ja arwas Litteraturbladis arwaldatud mõtteid õigeks. Sest tuli siis maale palju tulu.

Seda suurt Snellmani mõjudust kindralkubernereri juures paniwad Rootsimeelelised pea tähele. Nende esimene töö oli nüüd selle wasta sõdima hakata.

Awalikult ei astunud nad ometi mitte wälja, waid walekätte all ja katsusiwad oma õigeid arwamisi wabameele lipu alla ära peita. Kõige hõlpsam abi ettewõtmise täitmiseks oli jällegi laim. Nad kuulustasiwad sellepärast awalikult, et Snellman mitte isamaa õnne ega kasu taga ei püüa, waid üksnes heade sõnade ja raha eest kirjutab. Ja seda ei öeldud mitte ükski Snellmanist, waid muudestki meestest, kes oma rahwa poole hoidsiwad ja rahwa kasuks

tööd tegivad. Et Soomes, kus lugijad maa ja rahwa elu hästi tundsiwad, iga korra üsna sündsalt musta walgeks ega walget mustaks ei wõinud muuta, wõttsiwad wastased Rootsimaa ajalehed appi. Rootsi maa oli Soomest kaugel; seal ei tunnetud niihästi Soome elu. Nii wõisiwad mehed seal Soome maa kohta kirjutada, mida ise tahtsiwad. Usinad oliwadki nad selle peale; ühe kirjutuse teise järele paniwad nad Rootsis trükki. Soome Rootsikeeleselised lehed waatasiwad lugu pealt ja pidasiwad peaaegu alati juud. Siiski nõnda ometi mitte Snellman. Tulgeste astus ta walekirjutuste wasta wälja ja seletas selgeste ära, kudas neid rahwale üksnes tuhka filmawiskamiseks awaldatud. Wahwaste seisus ta nii hästi enese kui teiste eest.

Wastaste feelepeksmine ei mõjunud sell kombel palju; walitsuses maksis Snellmani sõna ikkagi weel õige hästi. Ning Snellman oskas rauda taguda nii kaua kui raud kuum. Ilma aja wiitmata wõttis ta asjad käfile. Weel oli Soomes seadus wõimas, kelle järele muud ei olnud luba trükkida kui põllutöö ja waimulikud raamatuid. Nii wäga kui Snellmani wastased oma wabameelt oliwad kiitnud, ei olnud kellegil meelde

tulnud selle eest hoolt kanda, et 1850 aasta trükiseadus maksust maha lükatati. Snellman aga wõttis asja oma hoolde, läks grahw Bergi juurde ja pani temale ette. Grahw Berg lubas muret kanda. Peagi täitis ta oma lubadust. Nii aitas Snellman Soome kirjandust suure sammuga edasi. Dmeti puudus weel palju, enne kui kirjandus, nimelt aga ajakirjandus tubliste wõis kosuda ja kaswada. Kitsas wäraw oli liialt kokku lükatud, nii et sealt peaaegu midagi läbi ei peasenud, mis tähelepanemise wäärilist ijamaa koormat seljas kandis. Snellmani edasiminekut ei wõinud aga kitsas wäraw palju takistada. Kindralkuberneriga asja läbi rääkides wõeti jällegi tema soowisid kuulda. Pea jäeti wärawad paokfile, nii et nüüd mitmesugused küsimused sealt läbi mahtusiwad, mis enne endid seal ei tohtinud näidatagi.

Siiamaale oli Snellman töö ijamaa kasuks politikalistes asjus enam warjul tehtud, nii et see üsna hästi päewa walgele ei paistnud. Nüüd algas aga aeg, kus tema enam awalikult tööpõllule wõis astuda. See sündis maapäewa kokkukutsumise mõtete ilmutamise järele. Nastal 1859 oli keisri Soome senatile teada annud, et ta

üleüldise Soome maapäewa poolt on. Selget seletust ega määramist ei olnud asja kohta ometigi weel antud. Siiski sünnitas see sõnum rahwa hulgas rõõmu. Igal pool hakati arvama, kuidas seda toime seada. Mõtted oliwad väga mitmesugused. Grahv Berg arwas heaks Soome maapäewa nõndasama seada, nagu Gesti ja Piiri maa „mõisnikkude päewad.“ Selget otsust ei teadnud keegi anda, mis maa edenemine just kõige ennemalt nõudis. Nii weniis siis maapäewa kokkufutsumine pikale. Rewadel 1861 ilmus wiimaks kuulutus, kelles keiser ütles, et ta maa seisuste kokkufutsumist kohe küll sündsamaks peab, aga et olud ometi selle poolt ei ole, ja et ta seepärast Soomele nii palju kui võimalik head soowides on tulusaks arwanud maa neljast seisusest toimekonna mehi kokku kutsuda, kelle hooleks jääb maa tarwituste üle nõuu pidada ja arvata, mis moodi ettewõtmissi korda saata, kunni ajad niipalju paranewad, et maa seisusi kokku võib kutsuda.

Igal pool tõusis nüüd kange nõuupidamine. Ühel hoobil tehti aga teiselt poolt hirmust kära ja müra. Iika kirjumaks muutusiwad lood, kui jarnane segaduse tege-

mine edasi kestis, wõis ette juba ära näha, et maapäewa kokkukutsumisest niipea juttugi ei olnud, waid ei tea kui kaua weel pidi oodatama. Sell kardetawal filmapilgul tarwitati meest, kes kõik õigele järjele saatis, kes Soome rahwale seda kätte toimetas, mida temale lubatud. Ja see mees oli jällegi Snellman. Tema üksi wõis juuri, kardetawaid pikse pilwi, mis rahwa pea kohta kokku kogusiwad, kõrwa ajada. Tema ei pannud tähele neid ähwardawaid wälkufid, mis sealt wälja sadas; ilma kartmata ja kahe wahel olemata hakkas tema ametisse. Wihaselt tormasiwad Rootsi lehed tema kallale nii hästi Soomes kui Rootsis ja jagasiwad temale kõikjugu tooreid nimesid. Kõikumata astus Snellman aga oma teed edasi ja toimetas asjad õieti ära.

Snellman läks nüüd oma politika sihis grahw Bergigi politika sihist kõrwa. Wiimne püüdis selle eest hoolt kanda, et mingisugust toimekonda kokku ei kutsuta. Tema tõenduse järele oli sest üksnes segaduse sündimisi oodata. Aga Soome mitmed tähtsamad mehed paniwad Snellmani sõnu tähele ja wõtsiwad Soome rahwa terwe waimu peale lootes wastutamise toimekonna korrapidamise eest eneste peale. Nii

kutsus siis keiser toimekonna ometi kokku. Warsti selle järele lahkus grahw Berg kindralkubeneri ametist.

Snellman oli wõidu saanud. Was-
tased ei teadnud, mida wihas teha. Nad
pidasiwad pikka nõuu ja tegiwad wiimaks
selle otsuse, et tarwis uut ajalehte asutada.
Pea ilmus seegi „Helsingfors Dagbladi“
nimel ja on täna päewani Rootsi wana-
meeleliste ehk, nagu nad ise ütlewad, „waba-
meeleliste“ healekandjaks jäänud.

Riigi warahoidja Langenskjöld suri.
Kudas räägitakse, esitelenud ta Snellmani
oma järeltulejaks. Ja tõestegi nimetati
Snellman 9. Märtsil 1863 senatoriks
ja riigi waranduse ministriks. Uute
suurte tööde ja toimetuste pärast ei wõinud
Snellman profesjori ametit enam edasi
pidada, waid pidi selle maha panema. Need
nõudsiwad meest, kes täiceste enmast üksnes
neile ohwerdas. Warsti pärast Snellmani
ametisse saamist oli keiser kaju wälja an-
nud maapäewa kokku kutsuda. Wähä aega
hiljem jõudis keiser ise Soome. Snellman
esitas temale, kui hädaste tarwis, et need
ahelad Soome keele ümbert katki murtafsse,
mis seda siinamaale kinni pidanud ja Soome
keel Rootsi keelega ühe wääriliseks tehaiks.

Keiser wõttis ta esitust kuulda ja andis weel sellsamal aastal käsu wälja, kelle järele Soome keel 1884 alates igal pool Rootsi keelega ühearwune peab olema. Kui hiljem 3. Septembri kuu päewal seisused Helsingisje kokku tuliwad, ruttas keisergi sinna ja awas ise maapäewa.

Ei ole wõimalik kõiki Snellmani üksikuid toimetusi ülesse panna, mida tema maapäewa ajal ja senatori põlwes rahwa ja isamaa heaks korda saatnud: seepärast nimetame üksnes tema suuremad ja üleüldised tööd. Meist on iseäranis tähelepanemise wäärt tema toimetused raha põllul. Soomi oli Wangenskjöldi ajal küll juba enesele iseraha saanud, mis „marga“ nime kandis ja 25 kop. wäärt oli, aga see uuendus ei toonud ometi palju kasu. Margad tõusiwad ja ülenesiwad otse niisama oma hinnas nagu Wene paberirahad. See läbi tõusis Soome kauplemisele tihti aga suur takistus. Seda takistust katsus Snellman kautada. Tema wõttis suure töö käsile ja saatis toime, et Soome enesele täieste ise rahatoimetuse sai. Sest saadik (1865) ei ole Soomel enam Wene rahadega midagi tegemist; margad ei tõuse ega alane enam selle

järele, kas Wene rublad madalas wõi kõr-
ges hinnas. Riisuguse suure ettevõtmise
fordasaatmine nõudis palju tööd ja waewa, aga
kõik läks õnnelikult toime. Tänu Snell-
mani wasta tunnistati sellega üles, et teda
kõige lastega järgmisel aastal 1866 Soome
mõisniku seisuse sisse tõsteti.

Waewalt oli rahatöö toimetatud, kui
Snellmanil uued, palju raskemad tööd tuli-
wad. See oli wõitlemine näljahädaga.
Mõnda aastat oli Soomes järke mööda
waene aeg olnud. 1865 ja 66 aasta oli-
wad weel wiletsamad ja 1867 tuli päris
nälja aeg, kelle sarnast paaril sajalt aastal
pole nähtud. Endised wiletsad aastad oli-
wad rahwa jõu ära kurnanud, nii et neil
enam tagawara järel ei olnud. Wilja hin-
nad tõusiwad igal pool ütlemata kalliks.
Tääd läksiwad alles Mai kuu lõpul ära ja
lühike suwi oli wilu ja sadune. Wili ikaldas
täieste. Rahwa häda kaswis päew päe-
waga. Kangelase jõudu ja rammu tarwi-
tati, kui rahwast taheti aidata.

Tällegi oli Snellman, kes kangelase töö
oma hooleks wõttis ja rahwa häda katsus
aidata. Kuid lõpmata raske oli see töö.
Riigi raha oli alles hilja aegu uuele joo-
nele seatud ja riigi waranduses ei olnud

kuigi palju tagawara. Häda korral pidi siis wäljast abi otsitama. Rotschildi käest laenati 6 miljoni marka, et rahwa wiletsust wähenendada. Seal juures anneti rahwale head nõuu, kuidas ennast elatada. Mitmelt poolt muretsjети inimestele tööd, kelle läbi nad nii palju teeniswad, et hinge jäiwad.

Kuid wiletsus ei wähenenud. Palju ruffi töu maad oli sügise seemne puuduse pärast külwamata jäänud ja kus külwatud, seal oliwad orasjed saduse sügise ja wiletsa seemne pärast wiletsad. Suiwilja seemnet ei olnud jälle mõnes maakonnas peaaegu sugugi. Nii oli rahwa häda hirmus suur. Kiigi walitsus pidi aitama. Snellman wöttis toimetuse enese peale. Kõige pealt oli tarwis rahwale wilja seemnet muretsjeda, kui järgmisel aastal uus nälja aasta ei pidanud tulema. Wilja oli küll wõeral maal saada, aga palju sest ei kõlbanud seemneks. Tera- waste tuli tähele panna, et seemne hästi idanes. Liwi ja Gesti maa odrad oliwad muidu ikka hästi idanenud, kuid sell aastal ei olnud nendegagi saduse kui ja sügise pärast palju parem lugu kui Soome odra- dega. Peeterburist muretsjети sügisel 3000

tüandrit wilja ja 3800 toodi hiljem weel järele. 3000 tüandrit oli sügifel wöeralt maalt ostetud, aga laewad jäätasiwad finni enne kui Soome jõudsiwad; 2500 tüandrit oli Hämee lääne kuberner tuua lastnud. 36,000 pidi kewadel aurulaewadega tulema. Meist oli 21,000 tüandrit 1866 aastasi Eiwi maa odre. Peaaegu kõik oliwad idanemise poolest enne läbi katsutud. Kuid ei nad olnud weel Soomes, saadik siis külwipaigas. Enne oli tarwis laewu hüürida, odre Soomes wasta wötta ja siis maale laiale saata. Snellman walwas wäsimata waimuga ega jätnud midagi tegemata. Ja kõik läkski nagu masinaga. Wili jõudis õigeks ajaks Soome, idanes hästi ja kõlbas seemneks. Sumal õnnistas külwi; wõitlemine oli wõidetud, Soome rahwa tulewik peastetud. Paremad ajad tuliwad, wili hakkas kauniste kasvama. Umbes 135,000 hinge oli hauda kantud, aga teised oliwad peastetud. Snellman jõudis suuremat hulka peasta. Ja ehk ta küll kõik häda wähendamiseks teinud, mis iganes wõimalik, ei olnud ta enesega siiski weel mitte rahul, waid ütles mõne aasta hiljem: „Mina tegin kõigest jõust tööd nagu mees pritsi kõrwas põlewas linnas, aga õõ waiatuses tõusewad weelgi

furnute warjud haudadest üles küsima, kas ei oleks võidud veel enam teha."

Selle aja sees ei olnud Snellmani wastate arw mitte kahanenud, waid kaswanud. Salaja tegiwad nad tema wasta tööd edasi. Kui maapäew 1867 kofku tuli, astusiwad nad awalikult tema wasta wälja ja tahtsiwad tema tööd tühjaks teha. Rahaasjade küsimuses ei saanud nad midagi toime; selle wasta tunnistati Snellmanile awalikult, et tema tööga täieste rahul oldi. Drükiasjade küsimuses aga oli wastastel parem õnn. Peale selle mõistsiwad nad kõik nii toimetada, et uuel senatoride ametisse panemise ajal Snellman 3. Juunil 1868 senatoriametist lahti sai.

Senatori ametist lahkudes ei lahkunud Snellman ometi mitte politika põllult, kui ta politikat ka enam nii ei saanud juhtida nagu enne. Maapäewal ja mujal tegi ta wana wiisi tööd edasi. Politika kõrwal juhatas ta mõne aasta veel Suomalaisen Kirjallisuuden Seurat ja Soome hüpoteegi banka. Wiimaks jäiwad needki ametid maha.

"Küll oleks veel paljugi tööd," ütles ta, "aga wanadus, wanadus peab mind finni. Nii oleks hädaste tarwis, et Soome maa enesele oma lipu saaks, oma lipu all

laewadega wõerastes meredes purjutaks, ja nõnda muud sellesarnast, aga minu sugune ei jaks enam. Olesin mina wähi noorem, küll ma katsuksin weel toimetada, aga nüüd, nüüd peab toimetus teiste hooleks jääma!"

Snellman peatöö oli ometi tehtud. Rahuliku meelega wõis ta selle peale tagasi waadata ja oma suure wõitlemise peale mõelda. Ta oli sealt küll pidanud lahkuma, aga see lahkumine ei tähendanud midagi: tema päewad oliwad ju nii kaugele jõudnud, et see muidugi oleks pidanud sündima. Kui ta ka oma suurte ettewõtmete ja tööde eest tänamata meelt ja kõige hirmsamat laimdu tunda saanud, ei pannud ta sest ometi palju tähele. Teadis ta ju, et ebatänu maailma palk on ja et kellegi suure mehe käsi ses tükis paremini ei ole käinud. Ja ebatänuilised tema wasta ei olnud mitte kõik: üksnes Rootsi-meelised oliwad nende seas. Iga õige Soome poeg aga kandis teda südames, tundis tema suurt tööd rahwa ja isamaa kasuks ja mõistis neist täit lugu pidada, teades, et üksnes Snellman see olnud, kes Soome maad ja rahwast praeguse õnnelise järje peale aidanud.

Dina palawat armastust ja südamelikku tänu Snellmani wasta tunnistas terve

Soome rahvas iseäranis suurel määral 12. Mai (30. Aprilli) kuu päeval 1881 üles, mill Snellman 75 aastast sündimise päewa pidas. See päew oli kõigele Soome rahwale suur pidu ja pühapäew, kus igamees rõõmsa südamega neid heategusid meelde tuletas, mis Snellman oma pika eluea sees isamaale ja rahwale teinud. Ei mitte üksi linnades, waid ka maal peeti seda päewa toredal wiisil; awalikkudesse paikadesse kogusiwad inimesed kokku, et ühe teisega oma rõõmutundeid jagada ja suure õnne üle ilutseda. Sadade kaupa tuli jaks rõõmu päewaks wanakesele õnnesoowitusi kirja ja telegrommi teel ligidalt ja kaugel, omalt ja wõeralt maalt, ka Gestifski mõnda. Iseäranis suurel wiisil peeti pidu Helsingis. Wanemad Soome õpetatud mehed andsiwad suurema ja üliõpilased wähema albumi wälja, mis mõlemad Snellmanile pühendatud, ja üliõpilashoones peeti wäga tore pidu Snellmani auuks.

Weel oli talle õnneks antud pisut aega hiljem Suomalaisen Kirjallisuuden Seura wiiekümne aastast rõõmupüha näha, ehk õigem öelda kuulda, ja nii teada saada, misjulgust wilja Soomlaste äratus kannud. Kui ta wiiekümne aasta eest seda seltsi

asutanud, oli Soome rahwas weel nagu wäike taimene, aga Snellmani mehise meele ja julge feele abil kaswis ta wiiekümne aasta jooksul tugewaks puuks ja hakkas kaunist wilja kandma. Nii otsata raske ja määratu ränk kui töö ka olnud, wõis selgeste ometi aru saada, et ta mitte asjata pole olnud, waid hästi õnnistanud ja maale ja rahwale loodetud kasu saanud. Tema töö oli lõpetatud; ta wõis rahuga mullapõue minna pikast wõitlemisest ja wäsinusest puhkama.

Ta see tund tuligi, enne kui seda keegi oleks wõinud arvata. Waewalt oli Kirjallisuuden Seura pidu lõpenud, kui pidust röömustawat Soome rahwast nagu pikse hoop ootamata sõnum kohutas: J. W. Snellman surinud. Wähä aega enne nimetatud pidu oli Snellman Helsingist Kirkkonumme kihelkonda Danskarbū talusse Jaani päewa läinud pidama. Seal jäi ta raskestest haigetest ja uinus lühikesest haiguse järele 4. Juulil (22. Juunil) 1881 igaweste magama. Tema surnukeha wiidi sealt Helsingisse tagasi, kus ta kolm päewa hiljem maha maeti. Eugemata hulk rahwast oli ligidalt ja kaugelt kofku tulnud lahkunud isamaa sõpra tema wiimise puhkamise paika saatma. Soojade sõnadega tuletati haua ääres tema suuri

töösid mitme kõneleja poolt uueste meelde ja kaeti ta hauda siis pärgadega. Neist olidwad 27 mälestuse kirjadega kaunistatud. Gestigi rahwa poolt pandi hauale pärg, järgmise kirjutusega: „Sooime suurema mehe haa peale panewad selle pärja, leinapisarad silmis, suguluse armastuses ja auustuses Gestlased.“

Nii on selle suure mehe elu, kes kõige oma pika ea isamaale on elanud, selle kasuks oma jõudu ohwerdanud ja löwi julgusega wõidelnud. Tema oli wõitlejaks sündinud ja mõistis mõõka tubliste tarwitada; kus iganes waja, seal andis ta pihta, ja ei jätnud enne järele kui waenlane taganenud. Wõitlemise wasta kestan ma hästi ja saan sest uut elu!“ oli ta enne wõitlemist juba kirjutanud. Ja sest saadik kui ta wõeralt maalt tagasi tulles suurt isamaalist wõitlemist alustas, on ta alati, mõõk käes, wõitlemise wäljal seisnud. Sigi nelikümne aastat on ta ühte järje isamaal ärksaks walwajaks olnud, nagu waht põllul ehk karjane karjas, ja kus ta iganes midagi näinud, kellest kaitsealusel kahju karta, seda kohe julgeste eemale tõrjuma läinud. 1856

funni 1868 saadik ei ole tema aga mitte enam walwaja ja warjaja olnud, waid agar ehitusmeister, kes mehised kantšid ja kindlad wallid üles ehitanud, kelle warjus rahwas ilma kartmata võib elada ja tulewiku wasta waadata. Neid kahteteistkümmend esimest aastat, mis keiser Aleksander II. Soome suurwürsti krooni kandis, võib Soome ajalooš täie õigusega „Snellmani ajaks“ nimetada. Sell ajal on ta iseärans näidanud, kui palju tubli isamaa poeg oma isamaa kasuks tööd võib teha ja temale ohwerdada. „Siete ei ole sellel midagi takistust,“ ütles ta ise, „kes täiel waimustusel hea asjaks kasuks tööd teeb.“

Snellmani elamisest ja tema arwamistest Eesti rahwa kohta kirjutab Dr. R. U. Hermann:

„Sügisel 1880 Soome maal Helsingis elades oli minu soow Soome tähtsamaid ja kuulsamaid mehi silmast silma ja suust suhu tunda saada. Wõtsin siis ka nõuiks Snellmani waatama minna.

Sahkeste tuli ta minule wasta ja pakkus sõbralikult kätt. Ta kutsus mind ilusast ja õige toredaste ehitud saalist läbi kaunisest wõeraste tuppa, kus peagi mahe ja magus

jutt tekkis. Kes arwab, et Snellman tore ja uhke mees oli, see eksib. Tema oli koguni lahke ja lihtlabane mees, wäikse kasuga, halli juuksjega. Kena, aga uhkujeta unikuub oli tall seljas ja unimüts peas. Nõnda oli ta siis nagu iga teine uhkujeta mees. Üksnes targad, terased, sinised filmad, kõrge otsaesine ja selle wanaduse kohta õige suur elawus andsiwad mõistusest, arust ja tarkusest tunnistust. Mõtete ja sõnade kindlus awaldas meest, kes palju maailmas läbi teinud ja kellel palju wõimust ja ütlemist oma maa asjades on olnud. Ka tunnistasiwad sõnad, et Snellman wäsimata hoolega nii hästi Soome rahwa kui ka teiste rahwaste kirjawara ja ajalehti oli uurinud ja lugenud. Sellega andis ta märku, et ükski teisi ei wõi õpetada ega juhutada, kui ta mitte ise wäsimata ei loe ega uuri, kui ta oma rahwa ja nii palju kui wõimalik ka teiste rahwaste kirjawara ja ajalehti ei tunne. Selle poolest oli Snellman täieste rahwamees. Aga ka teisi tähtsaid Soome mehi auustas Snellman. See oli juba sest näha, et ta hea meelega kõigist nendest kõneles, kes Soome rahwa heaks on tööd teinud ja et tema saalis ja wõeraste tuas tähtsamate Soome meeste pildid ja

fujud näha olivad. Kadestust teiste wasta temal sugugi ei olnud, sest temal käis isamaa auu nõudmine üle kõige.

Pea tuli meil jutt ka Soome ja siis Eesti rahwa peale. Minul oli õige armas kuulda, kui suure armastusega wana elatanud senatori herra oma rahwa üle kõneles. Ta rääkis esite üleüldse wäikestest rahwastest ja ütles nimelt, et nendele juuremate rahwaste poolest tihti ülekohut sünnib. Niisugused wäikesed rahwad olla nüüd ka Soome ja Eesti rahwas. Aga Soome rahwal olla selle poolest weel parem, et neid pea pool rohkem kui Estlasti ja et neil iseriik on. Ta jutustas nüüd õige pikalt Soome asjadest üleüldse ja ütles, et Soomlased ikka truud Wene alamad olla. Seda olla ka keiser Aleksander II. ära tunnud ja selle pärast just hea meelega sallinud, et Soome maa ise enese üle walitseb. Snellman kõneles nüüd, kuida keiser Aleksander II. omal ajal Soome maad waatamas käinud, kuida ta Soome maale õigusi annud ja kuida tema (Snellman) keisriga Soome asjade üle kõnele-
 lenud. Niisama seletas Snellman, kuida ta tööd teinud selle tarwis, et Soome maale ise oma rahaasjandus saanud ja jäänud. Ka auujärjepärijast nüüdsest Keisri Majes-

teedist Aleksandrist III., ütles ta, et keiserlik Kõrgus Soome rahwast armastama hakanud. Ka tema käinud Soome maad vaatamas ja on oma kõrge abikaasaga ka Soome talupoegade juures Tornio maakonnas sees käinud.

Kõnelesime siis weel mõndagi Eesti rahwa üle. Snellman tunnistas, et Eesti rahwa elu siia maani väga raske ja surutud olnud, et maa ärawõitjad kaua aega raudse käega Eestlaste üle walitsenud ja rahwa raudikkesse rakendanud.

Ka nüüd olla Eesti rahwa lugu ja asi raske küll, sest ta elada kahe wägewa rahwa wahel, need on Sakslased ja Wenelased. Hädaohtu olla Eesti rahwusele mõlemalt poolt karta. See hädaoht olla saksaastamine ühelt poolt ja wenestamine teiselt poolt. Siiski arwas ta, et Wene wägewate keisrite walitsuse all ka Eesti rahwus wõib kosuda ja et tall mitte palju karta ei ole. Aga kui kord peaks juhtuma, et wägew Wene rahwas wägivalda Eesti rahwa wasta pruugib, siis ei jääks Eesti rahwast küll midagi järele. Siiski olla Eestlastel wäsimata hoolega tööd teha oma keele ja kirjawara harimiseks. See olla alati kõige

kasulikum asi ja hoida auusat rahwuse meelt kõige paremini alal. Nuufaste tööd tehes ja truuste isamaad armastades olla Eesti rahwal tulewiku peale waadata ja ära oodata, mida ta toob. Tulewik olla warjul, ja keegi ei wõi teada, mis tema süles saab olema. Võimalik olla, et Wenelased Gestlastega hoopis paremini kokku lepiwad ja paremad nende wasta saawad olema kui Sakslased seni ajani on olnud. Sakslaste poolest ei olla üleüldse palju karta, sest neid olla Gestlaste maal wähe, ja nad olla endid liig kaugele rahwa küljest lahti löönud ja pidada ise ka wiimaks wenestatud saama. Snellman kõneles siis weel mõndagi Eesti rahwa tehtawa rahwuslike waimutöö üle. Wiimaks küsis ta, kas Tartu uniwersiteedi peal Eesti keele tarwis professor ametis on. Mina panin iseeneses imeks, et ta seda weel ei nähtud teadwat ja wastasin, et ei ole. Tema jälle pani üliwäga imeks, et Eesti keelel weel professorit ei ole ja ei saanud aru, mis professorit ühe keele tarwis ei ole, mis ümber uniwersiteedi linna ja uniwersiteedi linnas eneses kõige rohkem räägitakse ja ütles siis: „Tehke Gestlased tööd ja

katsuge kõike wiisi, et uniwersiteedi peale Eesti professor ametisse pannaakse. See olgu üks teie kõige ülem hool, et see nii pea kui võimalik sünniks." Nõnda rääkisime weel mõndagi, kuni minna lahkusin ja oma korterisse läksin.

Mõne nädali pärast lahkusin Helsingist ja läksin siis weel sinatori herrad Sumalaga jätma. Tällegi sai mõni sõbralik sõna wahetatud, kuni täieste lahkusin. Kui uksest wälja hakkasin minema, siis ütles Snellman: „Kandke hoolt, et Eesti keele professor Tartus ametisse pannaakse! Sumalaga!”

Kuulsa mehe nii täielikku elulugu, kui tema tähtsus seda nõuab, ei ole siia maale weel ilmunud, ehk seda küll piki filmi oodatakse. Riituse wäärt, kuid ometi lühikesel eluloo on A. Meurman selle albumisse kirjutanud, mis Snellmanile tema seitsmekümnewiie aastaseks sündimise päewaks walmistati. Snellmani oma tähtsamaid kirjutusi, mis ta Saimas ja Litteraturbladis Rootsi keeles awaldanud, on A. Meurman wiimisel ajal hakanud soomendama ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kulu peal wälja andma. Need kannawad järgmist nime: „J. W. Snellmanin kirjoituksia

aikafauskirjallisuuden alalla." Seast leiab
igamees Snellmani rahwa walgustuse ja
isamaa eest wõitlemise poolest pikemat seletust.
Muidu annawad Snellmani ja tema aja
kohta, mis ühe teisega ju otsegu ühte sulanud,
weel kaunist otsust: A. Meurman Snell-
mani kirjutuste esimese ande eeskõnes,
E. G. Palmén Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran wiisikymmenwuotinen toimi ja
suomalaisuuden edistys nimelises raamatus
Kansanwalistus = Seura Kalenteri 1882,
Walwoja 1881 j. n. e.

Schnakenburgi Cesti Rahwa-Biblioteek:

- Nr. 1. Raubse näufattega mees.
Nr. 2. Raabakad ehk kuld ei anna rahu.
Nr. 3. Iisraeli mehe tütar.
Nr. 4. Mererööwliste saar.
Nr. 5. Kaarlo Suomalaise Novellad ehk uubisjutud.
Nr. 6. Ühetas Cesti jututooja.
Nr. 7. Zoosep Häideni elulugu.
Nr. 8. Kümnes Cesti jututooja.
Nr. 9. Wallensteini surm.
Nr. 10. Sudsoni jõe ääres.
Nr. 11. Rändaja Kaljumägestikus.
Nr. 12. Guajana metsades.
Nr. 13. Maarja ja Gewa.
Nr. 14. Lahtine aken.
Nr. 15. Esiwanemate warandus.
Nr. 16. Karin.
Nr. 17. Kaljajutud.
Nr. 18. Tähtsad mehed. Esimene anne.
Nr. 19. Masepa, ehk sõit furma riiki.
Nr. 20. Tähtsad mehed. Teine anne.
Nr. 21. Endise põlwe pärandus.
Nr. 22. Tähtsad mehed. Kolmas anne.
Nr. 23. Dr. Fählmanni kirjad.
Nr. 24. D. W. Masingi kirjad. Esimene anne.
Nr. 25. Kalewala. 8 pildiga.
Nr. 26. Isamaa tütar.
Nr. 27. Tähtsad mehed. Neljas anne.
Nr. 28. Masingi kirjad. Teine anne.
Nr. 29. Uut ja wana.
Nr. 30. Tähtsad mehed. Viies anne.
Nr. 31. Masingi kirjad. Kolmas anne.
Nr. 32. Tähtsad mehed. Kuues anne.

Iga raamat maksab 20 kop.